

Edmund Husserl Fenomenolojisi Açısından Hukuka Bakış

A View towards Law with Respect to Phenomenology of Edmund Husserl

YILDIZ KARAGÖZ YEKE
Cumhuriyet University

Received: 25.05.15 | Accepted: 03.12.15

Abstract: Phenomenological tradition comes top of the important trends or traditions of continental philosophy. When connected with the consciousness of some special techniques, the philosophers in this tradition who consider the possibility of direct access to certain information of 'essence', defend that consciousness is the primary subject of philosophical research. The phenomenologists who claim that living things are in a mutual relationship with each other base their philosophy on living world, namely world of experience. According to phenomenological approach, legal norms allow us to explore what the facts related to the actions of human in social life are in the flow of concrete situations and events. In this study, we will try to examine the phenomenological approach, moving from human beings, by the presentation of Husserl Philosophy which views the certainty in philosophy as a return to the things (the phenomena).

Keywords: Phenomenology, essence, pure consciousness, phenomenological reduction, epoché.

Husserl ve Fenomenoloji

Kıta felsefesinin önemli akım ya da geleneklerinin başında fenomenolojik gelenek gelir. Söz konusu gelenek, özellikle analitik felsefe geleneğiyle mutlak bir karşıtlık oluşturur. Çağdaş felsefenin eleştirel boyutunun cisimleştiği yer olan kıta felsefesi, analitik felsefenin savunuculuğunu yaptığı modern pozitivist, naturalist ve nesnelci bir dünya görüşüne tepki olarak ortaya çıkar. Özellikle de bilim ideolojisinin öngördüğü rasyonel özne anlayışına pek çok kıta felsefesi okulu tarafından (feminizm, postyapısalcılık, postmodernizm ve elbette fenomenoloji) eleştiri yöneltilir. Tüm bu okul ve akımların ortak hareket noktası ise, öznenin ve aklın hiçbir surette saf olmayıp toplumsal koşullar sonucunda oluşturulduğudur. Başka bir deyişle, özne ve benlik bütünüyle kurgusal bir şey olup kendinde bir varlığa sahip değildir. İngiliz görgücülüğünden yola çıkan ve bu bağlamda, ‘bilincin dolayısızca bildiği şeyler nedir?’ sorusuna Hume gibi ‘izlenimler’ ya da ‘zihnin halleri’ olduğu şeklinde cevap veren analitik filozoflar için, zihin, şeffaf bir yapıdadır ve bu yüzden insan bilinci bir tarafa bırakılarak, araştırma onun nesnelere üzerine yoğunlaşmalıdır. Fenomenolojik gelenek içinde yer alan filozoflar için bu bakış hatalıdır. Dolayısıyla da bilince bazı özel tekniklerle bağlanıldığında, kişinin pek çok türden kendiliklerle edimleri dolayısızca idrak etme imkânı olduğunu kavrayabileceğini savunan bu gelenek içindeki filozoflar, bilinci felsefi araştırmanın asli konusu olarak ele alırlar. Var olan şeylerin birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde olduklarını savunan fenomenologlar, felsefelerini, ‘yaşam dünyası’na başka bir deyişle, deneyim dünyasına dayandırmışlardır (Cevizci, 2012: 587-592). Fenomenolojik bakışın temel bazı hareket noktalarını ortaya koyarak başladığımız bu çalışmamızda, fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl’in (1859-1938) felsefesinden hareketle fenomenolojik hukuk yaklaşımını incelemeye çalışacağız.

Şunu belirtelim ki, Husserl, yaşamı anlamının bir yolu olarak gördüğü ve tüm kültür alanlarını kuşatacak ‘felsefeyi kesin bir bilim’ olarak yapılandırmanın en etkin aracı olarak fenomenolojiyi görür. Ancak o, daha başlangıçta “...bir kriz tespitinde bulunur. Husserl, krizi felsefenin hedefinden sapması... diye ifade eder... Husserl, felsefenin esas amacını gerçek anlamda bir hakikat arayışı, insanın en yüksek değerlerle ilgili taleplerine layıkıyla cevap verme gayreti, kısaca insan aklının eşsiz ve kuşa-

tıcı kapasite ve güçlerini hakkıyla geliştirme faaliyeti olarak görür” (Cevizci, 2012: 592).

Fenomenolojinin çıkışına bakıldığında, yeni-Kantçı eğilimlerin şekillendirdiği bir ortamda felsefenin işlevi ile ilgili yaygın olarak duyulan şüphenin etkin olduğu bir durumu anlamak zorunda hissederiz kendimizi. Yeni-Kantçılar, felsefe araştırmaları için, metot probleminden başka bir problem görmek istemiyor ve felsefeye bağımsız bir araştırma alanı tanımlıyorlardı. Felsefe araştırmalarıyla felsefe tarihi çalışmaları yapmak ya da tabiat bilimlerinin metotlarının eleştirisini yapmak gibi dar bir alanda sınırlandırılıyordu. Bu ortamda felsefe bir temel olmaktan uzak ve kendi kurtuluşunu, belirli bilimlere dayanmak ya da bilimlere biçimsel metot bilgisini dikte etmekte gördü. Bu bağlamda sadece kendi bağımsızlığını değil, yaşam için anlamlılığını da kaybetti. Ortaya çıkan bu boşluğu ise, ‘dünya görüşü felsefeleri’ doldurmaya çalıştı. Öyle ki, psikoloji temel bir bilim olarak felsefenin yerini almaktaydı. Bu psikolojizm, etik, estetik ve dinin geçerlilik alanları gibi mantığın temellerini de gerçek psişik süreçlerden ve deneysel koşullardan türetmekte, başka bir deyişle, genelin varlığını, düşünmenin olgusal, deneysel süreçlerine indirgemekteydi. Hâlbuki Husserl’e göre, düşünmemize kurallarını veren genel, olgusal ve deneysel olarak kavranılan öznel bilgi durumlarının değişimlerinden bağımsızdır, *nesnel* ve *kendinde varlığa* sahiptir. Psikoloji, sadece belirsiz olgusal genellikleri araştırır. Bu durumyla temel bir bilim olma iddiasındaki psikoloji, ideal yasa ile gerçek yaşantı arasında bir köprü kurma yeteneğinden yoksun görünüyor. İdeal yasa ile gerçek yaşam arasında bir köprü kuran bilim, anlamını ve yeterliliğini, değerlerin *saf mutlak geçerliliğinde*, *kendinde önermeler ve doğrularda* başka bir deyişle, *mevcut durumlarda* bulur. (Tepe, 1997: 13; Waldenfels: 2010: 14; Mengüşoğlu, 1976: 24)

Bu bağlamda bütün bilimleri temellendirecek *evrensel* bir varlık fenomenolojisinin zorunluluğunu dile getiren Husserl’e göre, fenomenoloji, bir bilim olmak ister ve bilim ise, nesnel bir geçerlilik ögesi ve tarih dışı bir doğruluk düşüncesini içerir. Bilincin a priori tümelliği, varlığın tümelliğini de kapsar (Bozkurt, 1995: 54).

Husserl’e göre, nesnel anlamda önyargılardan arınmış bir incelemenin gerçekleştirilememiş olduğu psikoloji, tarihselcilik ve dünya görüşlerinde ifadesini bulan felsefeler böyle bir tümelliği içerdiğini varsayarak hataya

düşmüştür. Bu durumda Husserl'e göre, bu türden felsefelere bakılınca, onların morfolojik yapısı, tipolojisi, gelişim bağlantılarını inceden inceye araştırarak, yeniden içten bağlantılandırarak, onların neliğini belirleyen motivasyonlarını tarihsel olarak anlaşılabilir kılmanın önemli bir görev olduğu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, görünüş ile onun idesi arasındaki ilişkinin ortaya konması gerekir. Böyle bir felsefenin tüm zamanlar için geçerli bir ideyi, olgusalığında açığa çıkarması yani, geçici geçerlilik ile nesnel geçerlilik arasındaki farkı (örneğin, tarihsel yani, bir kültür biçimi olarak din ile geçerli ya da ide olarak din, bir kültür biçimi olarak sanat ile geçerli ya da ide olarak sanat ya da tarihsel hukuk ile geçerli ya da ide olarak hukuk arasında, tarihsel felsefe ile geçerli felsefe arasında farkı) ortaya koyması beklenirdi. Hâlbuki hem bilimsel geçerliliğin kendisine hem de onun ideal normatif ilkelerine ilişkin bilimsel bir karar, hiçbir deneysel bilimin işi olamaz. Husserl'e göre, Sokrates, Platon, Descartes, Kant, Fichte, Hegel v.s. çizgisindeki geleneksel felsefe, felsefenin kesin bir bilim olabilmesinin önkoşulu olan, felsefede bilimselliği olanaklı kılan *akıl eleştirisinden* yoksundur. Geleneksel felsefede ne varsa tartışmalı, kişisel bir tutumun ifadesi, okul yorumu ve bakış açısı meselesidir. Kısaca önyargı temelli bakış açılarını içeren geleneksel felsefede, bilimin temeli olarak kabul edilebilecek hiçbir şey yoktur.

Öyleyse felsefi öğretinin yeni bir yapısını kurmaya girişmek Husserl açısından büyük bir öneme sahip görev olarak karşımızda durmaktadır. Şimdiye kadar felsefe neyi göz ardı etmiş ve yanlış anlamışsa kesin bir bilim olmanın koşullarını sistematik tartışmalarla açığa çıkarmak gerekir. Husserl'e göre, insan kültürünün en yüksek faydası, kesin bilimsel felsefe oluşturulması noktasında bizim, felsefede bilimsel bir reform düşüncesinin peşinde olmamızı zorunlu kılıyor. Tamamen özgür, hiçbir doğalcı önyargı tarafından kirletilmemiş bir tiple iş gören fenomenoloji Husserl'e göre, hem kişi hem de topluluk bilincindeki psikik olanı açığa çıkarmamızı, anlamamızı sağlayabilir. Kesin bilimsel bir felsefe idesinden yani *'temelden başlayan felsefe'* idesinden hareket etme gerekliliğine işaret eden Husserl'e göre, insanlığın tin yaşamını yani, bizim için dünyanın ve yaşamın anlamını çözmek ya da bilmek büyük bir öneme sahiptir. Fakat kuramsal anlamdaki çağın açmazı, bilginin kendisinin neliğini kaybetmiş olmasıdır. Bilginin ne olduğu konusunda tam bir karmaşa söz konusudur. Dolaylı

sembolleştiren ya da matematikleştiren yöntemleri temele alan bilimsel çözümleme olmadan, kesin ve gelecekteki tüm felsefe için belirleyici bilgiler ortaya koyan bir bilime başka bir deyişle, dünyayı anlamamızı sağlayacak ve yaşamın ideal yasalarını belirleme yeteneğine sahip yeni bir başlangıca ihtiyaç vardır. Bunun için tam bir karmaşaya dönüşmüş her türlü bilginin bir kenara bırakılması gerektiğini ileri süren Husserl'e göre, araştırma dürtüsü felsefelerden değil, *'şeylerden ve problemlerden'* yola çıkmalı, kaynağa ilişkin bir bilim köktenci olmalı ve hiçbir yerde *'önyargısızlıktan'* vazgeçmemelidir. Bilimsel çalışmalarında kaynaklara geri dönmek, *'önyargısız'* bir görüşle hareket etmek felsefenin özüdür. Bu anlamda *'fenomenolojik nelik kavrayışıyla'* dünyayı gerçekten anlamak mümkün olacaktır (Husserl, 2007: 11-72).

Husserl'e göre, fenomenoloji, bütün nesnel gerçeklikleri aşkın 'kaynaklarına' geri götürüp bağlamak suretiyle bilimsel çözümlemenin başaramadığı tümelliği ortaya çıkarmayı görev olarak üstlenir. Bilginin bütün alanlarını kapsayan Platon ve Descartes tarzındaki felsefe içerisine giren tüm rasyonel ya da öteki problemler, "...fenomenoloji içinde yerlerini alırlar ve kendi saltık formları ile çözüm yollarını, aşkın deneyimin ya da eidetik sezginin en son kaynağında bulurlar. Bu da insansal bakımdan aşkın bir *'yaşam biçimi'* öğreten 'kendi' ile bütünleşmiş bir bağlanma, bir ilişkidir. 'Kendi' ile bütünsel ilişki, yaşamın saltık normlarını sezebilir, görülebilir ve ondan özgün olan teleolojik yapıyı öğrenebilir. Husserl'e göre, fenomenoloji, evrensel aklın hizmetindeki insanın insana karşı gösterdiği ilginin tümel ifadesini dile getirmek ister" (Bozkurt, 1990: 59).

Husserl'in fenomenolojisinin amacını şöyle belirlemek sanırız yanlış olmayacaktır: Tarihselliğinde ortaya konmuş etik, ideoloji, metafizik, felsefe tarihi problemlerini, yargı problemini bütünselliği içinde ortaya çıkarmak. Tarihsel anlamda rasyonalizm ve ampirizm karşıtlığında ortaya çıkan problemleri yeniden, yöntemsel ve somut incelemelere tabi tutmaktır. Çünkü Husserl, bilginin somut ve ampirik bilimde ortaya çıktığının farkındadır ve bilimsel bilginin kaynağını bilmek ister. Metafizik sistemleştirmelerden sakındığı sürece, gerçek bir felsefe olur. Bu felsefenin araştırdığı köken de artık, bilginin dolaysız verileridir. Bilgi, önceden tanımlanmaya ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla böyle bir bilgi ön-varsayımsızca ne yer kaplayan tözün felsefesini yapmak için, örneğin bir mum parçasının

kendisinde kalır, ne de mum parçasının sadece kendini [bilince] verdiği şekliyle betimlenmesi gerekir (Lyotard, 2007: 10).

Genel anlamda fenomenolojinin amacını bu şekilde belirledikten sonra, fenomenoloji nedir? Yaşamı anlama noktasında bize neyi vaat ediyor? sorularına odaklanmak gerektiğini düşünüyoruz. Husserl, 1927'de Britannica Ansiklopedisi için yazdığı makalede, fenomenolojinin, geçen yüzyılın sonlarından bu yana iki şeye işaret ettiğini belirtir: İlk olarak, üzerine güvenli bir şekilde empirik psikolojinin tesis edilebileceği bir temeli sağlayan *apriori* veya saf bir 'fenomenolojik' psikolojiye, yani yöntem ve içerik bakımından yeni bir psikolojik disipline; ikincisi ise, tüm bilimlerin olası bir metodik reformunu yapmak için temel bir araç sağlayacak evrensel bir felsefe tesis eden tanımlayıcı yeni bir tür felsefi bir yönetime (Husserl, 1927:(2 of? 11).

Husserl'e göre, bu yeni felsefenin, "Fenomenolojik psikolojinin geniş kapsamlı görevi, yönelimsel deneyimin formlarının ve tiplerinin sistematik incelenmesi ve onların yapılarının ilk yönelimlere indirgenmesi, böylece de psişik olanın doğasını öğrenmek ve özün varlığını kavramaktır"(Husserl, 2010: 137).

Bu bağlamda bir yöntem olarak ortaya konulan fenomenoloji ile Husserl'in "...başlangıçtaki dürtüsü... Felsefenin tüm soyutlama ve kurgulardan uzaklaşması ve 'şeylerin kendilerine' geri dönmesi gerektiği ilkesindedir" (Bubner, 1993: 20). Husserl'in fenomenolojisi, felsefeyi psikolojinin hatalarından kurtarmak amacıyla. Onun Fenomenolojik metodu, ne şeyleri bağımsız olarak ele alır ne de bir ön-varsayım kabul eder. Aşkın saf bilinçte temellenen bir felsefeyi, başka bir deyişle, kesin doğrunun bilimi olan bir felsefeyi kurmak ister. O fenomenolojinin, "...yansız araştırmalar alanı oluşturması gerektirdiği(ne)..." işaret eder (Tepe, 1997: 20). Büyük bir çoğunlukla kabul edildiği üzere, fenomenoloji, insan varlığının anlamını ve bireyin varlığında kendi varoluş hakikatini açığa çıkartıp analiz edecek ve varlığın hakikatinin açığa çıkmasına engel olabilecek her türden iç ya da dış durumları araç içine alarak, varlığın hakikatinin özünü verebilecek bir yöntemdir (Çüçen, 2015: 26-27). Bu çalışmamızda fenomenolojik yöntemi bütün yönleriyle ortaya koyma niyetinde değiliz. Ancak fenomenolojinin hukuka bakışını anlayabilmek açısından fenomenolojinin temel tezlerine kısaca değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Husserl'e göre, doğal ve felsefi bilimler, şeylere bakışlarındaki farklılıklarından dolayı birbirlerinden ayrılırlar. Çünkü doğal tinsel bakış, bilgi eleştirisine karşı ilgisizdir. Burada farklılık ve farklı varlık alanlarında olsa da, sadece göreyerek ve düşünerek verilmiş olan ve doğal olarak verilmiş olan şeylere yöneliriz. Yargılarımız gözlerimizin önündeki ve düşünüp anımsadığımız bu dünyaya ilişkindir. Şeyler, onların bağlantıları ve değişim yasaları üzerine doğrudan deneyin bize sundukları hakkında kısmen tekil ve kısmen genel yargılarda bulunuruz. Doğal bilimsel bilginin her adımında güçlükler, çelişkiler ortaya çıkar ve bu çelişkiler ancak saf mantıksal olarak ya da nesnelere dayalı olarak çözülür. Doğal düşünmenin karşısına felsefi bakışı koyduğumuzda yani, bilgi ve nesne bağlantısı üzerine yapılan refleksiyonun başlamasıyla güçlüklerle karşı karşıya kalınır. Bilimlerde keşifler yapan ve sürekli verimli ürünler ortaya koyan doğal bakış, bilginin olanaklılığına ilişkin bir soru sormaz. Çünkü bilgi bir doğa olgusudur, bilen organik varlıkların bir yaşantısıdır; psikolojik bir olgudur. Bu alandaki bilgi Husserl'e göre, nesnenin bilgisidir. Doğal düşünme, böylece nesne ve ona içkin olan anlam geçerliliklerinin, a priori (zorunlu) yasallıklarını araştırır. Böylece saf mantığın, düşünme sanatı ve özellikle bilimsel düşünme öğretisi olarak bir normatif ve pratik mantığın doğmasına neden olur. Buradaki bilgi, her tür biçimiyle psişik yaşantıdır, bilen öznenin bilgisidir. Bilen öznenin karşısında bilinen nesnelere vardır ve asıl sorun şudur: bilginin, bilinen nesneye uygun olduğundan nasıl emin olabiliriz? Şimdi doğal düşüncenin apaçık olarak sunduğu bilgi bir bilmeyeceye dönüşür. Çünkü bilgi nesnesinin bilgide verilmişliği kuşkulu hale gelir (Husserl, 2007: 47-49). Husserl şöyle der:

Algılanan şey dolaysız olarak verilmiş olmalıdır. Şey, benim onu algılayan gözlerimin önünde durmaktadır; algılayan öznenin yaşantısıdır. Aynı şekilde anımsama ve beklenti de, bunların üzerine kurulan ve onlarla dolaylı bir reel varlığın ve varlık hakkındaki her türlü hakikatin ortaya konulduğu tüm düşünce edimleri de öznel yaşantılardır: Bilen özne olarak ben, yalnızca benim yaşantılarımın, bu bilgi edimlerinin var olmadığını, aynı zamanda onların bilgisini edindiğim şeylerin, hatta bilgi nesnesi olarak karşıya konulabilecek bir şeyin var olduğunu nasıl bilebilirim [bunu] güvenilir bir biçimde bilebilir miyim? (Husserl, 1997: 50).

Husserl'in amacı, dolaylısız, mutlak bir bilgi elde etmektir, çünkü her bilgi kavramı, bir varlık kavramına bağlıdır. O halde Fenomenolojinin de belli bir varlık kavramından hareket ediyor olması gerekir. Bu bağlamda Husserl'in araştırmak istediği varlık alanı da, mutlak varlık alanıdır. Çünkü Husserl, daha başlangıçta şöyle bir savdan hareket eder: "Bir bilginin mutlak olması için, o bilginin elde edildiği varlık alanının da mutlak olması gerekir. Relativ bilginin elde edildiği varlık alanı da relativdir. Husserl'e göre, bilginin niteliği,...sadece varlığın niteliğine bağlıdır" (Mengü-şoğlu, 1976: 21).

Bilimsel düşüncenin doğrularının kuşkulu ve tartışmalı olduğuna işaret eden Husserl'e göre, bilginin sadece insan zihninin formlarına bağlı olduğu yerde şeylerin kendi doğasına, şeylerin kendisine ulaşamadığından, bilimsel metottan farklı bir yöntemle başlamak gereği açıkça ortaya çıkar. Hem deneyciliğe hem de doğa bilimlerinin lojizmine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan fenomenolojik bir yöntemi temele alan ve fenomenlere yönelen fenomenoloji, bu anlamda bir bilgi eleştirisidir. Görevi, bilginin ve bilgi nesnesinin neliğini aydınlatmaktır. Fenomenoloji ayrıca, daha önce de ifade edildiği gibi, özel bir yöntem ve düşünme biçimine işaret eder: felsefi düşünme biçimine ve özel felsefi bir yöntem. Bilgi eleştirisinin gerçekleştirme zorunda olduğu ilk basamakta epokhe vardır. Epokhe'nin anlamı, her türden bilgiyi (kendisine ait bilgi de dâhil olmak üzere) sorgulamakla kalmayıp, eleştiriyi sürdürmekte ve hiçbir türden verilmişliği, kendisinin de belirlediği verilmişlikleri de geçerli kabul etmemekte yatar. Tüm verilmişlikler belirsizlik ve şüphe içeriyorsa o zaman, ilk kez kendi kendisine sağladığı bilgi ile başlaması gerekir (2007: 53, 57-58).

Bu bağlamda Fenomenolojinin elde etmek istediği mutlak bilgi, mahiyetlere yani özlere ait bilgidir. Ancak bu mahiyet ya da öz verili değildir ve fenomenologun elde etmesi gerekir. Fenomenolojide yapılması istenen tasvir de, gelişigüzel yapılan bir tasvir değildir; çünkü Husserl'e göre, bu alan mutlak yargıların alanıdır ve fenomenolojik alanda zıtlığın, görünüşün ve başka türlü oluşun yeri yoktur; her şey gerekli (a priori)dir. Bu durumda fenomenologun uyması gereken başka bir norm daha vardır: Husserl'e göre, 'saf bilinçte öz bakımından anlaşılır hale getiremediğimiz bir şeyi istememeliyiz'. Fenomenolojinin bilgi teorisi, saf bir bilgi teorisidir ve incelediği bilgi de apriori bilgi, öz bilgisidir. Fenomenoloji, eleştirel bir öz

bilimi olduğundan, bu eleştirel tavrı ortaya koyacak başka bir yaklaşımı benimsemelidir. Husserl'e göre, doğal tavrı dogmatiktir; buna karşın Fenomenoloji temel bilimdir dolayısıyla gerçek ve ideal olanla doğrudan bir bağ kurmamalıdır; çünkü Fenomenolojik tavrı yada yaklaşım, doğal yaklaşımın aksine reflexionlu bir tavrıdır. Fenomenolojik tavrı ya da yaklaşımında, subje kendine dönmüştür; o, kendi immanent alanı ve aktları ile bağ kurar ve bu yaklaşım doğal bir tavrı olmadığı için bunu herkes gerçekleştiremez. Fenomenolojik tavrın yöneldiği alan, doğal tavrın yöneldiği alan gibi hazır değildir; bu alanın elde edilmesi gerekir. Bunun için özel bir yöntem ihtiyacı vardır ki, bu yöntem de fenomenolojik reduktiondur. Fenomenolojik reduktionun aşamaları şunlardır: bir şeyi paranteze almak, bir şeyi dışarıda bırakmak; aktlar için, bir aktı eylem dışı bırakmak, yargılamaktan kaçınmak ve reflexion (Mengüşoğlu, 1976: 12, 9-10, 22).

Husserl'in, "şeylerin kendilerine dönüş çağrısı, fenomenlere sanki onları ilk kez görüyormuşuz gibi yaklaşmamızı ve şimdiye kadar onlar hakkında düşünülmüş olan her şeyi soyutlamamızı önerir. Husserl için, bu tavrı, şeyler hakkında söylenmiş olanlarla değil, şeylerin kendileriyle ilgilenmek anlamına gelir"(Esenyel, 2015: 139-140). Husserl'e göre, bilgi eleştirisinin yani, fenomenolojinin başlangıcında yer alan bilgiler hiçbir şekilde kuşkulu olmamalıdır. Bilinç alanında bu anlamda derinlemesine refleksiyona ihtiyacı vardır. Bilginin imkânı üzerine yapılacak refleksiyonda asıl zorluk bilginin *aşkınlığı* konusunda yaşanabilir. Bilgi edimi, bilinç (cogitatio) öncelikle onu kuran öğeleri taşır. Bilincin (cogitatio) algıladığını, hatırladığını, imgelediğini sandığı şey, aslında gerçek bir parça olarak değil, bir yaşantı olarak, 'içkin olarak verilmiş' bir şey olarak vardır. Bunun karşısında ise, salt verilmişlik, salt kendiliğinden verilmişlik, salt anlamda kendiliğinden verilmişlik kısaca, aşkın olma vardır. İşte Husserl'e göre, "her tür doğal bilgi, bilim öncesi ve bilimsel bilgi, aşkın olarak nesnelleştiren bilgidir; o nesnelere var olan olarak varsayar, 'içkin' olarak bulunmayan olgu bağlamlarına, onları bilerek ulaşılabildiğini iddia eder" (Husserl, 1997: 63). Şunu belirtmek gerekir ki, Husserl, "...saf şuur alanına girmeyen her varlığa, transandant varlık adını verir; saf şuur alanına giren her varlığa da, immanent varlık der. Husserl'e göre, ...mutlak varlık (reduktion ile elde edilen şuur varlığı), transandantal yaşantıların, mutlak ilk kaynakların, saf şuur ve immanent varlığın alanıdır; bütün bu deyimler aynı şeyi kasteder-

ler. Bu derecedeki varlığın başka hiçbir dayanağı yoktur; hatta tabiat ve dünya olmasa da bu mutlak varlığın varolmasına zarar gelmez; yani bu varlık hem tabiat hem de dünya varolmadan da vardır. 'Bu varlık kendi kendisine ve kendisi için varolan bir varlıktır'. Bu varlık başka hiçbir varlığa muhtaç olmayan ve varlığından şüphe edilemeyen bir varlıktır" (Mengüsoğlu, 1976: 13).

Elbette bu varlığa ilişkin bilgi de, açık-seçik bilgi olma özelliğine sahip olacaktır. Husserl'in Descartes'ten hareketle araştırmasına başlamasına karşın, açık-seçik bilginin neliği konusunda farklı bir tavır takındığını da görebiliriz. Descartes'in 'Meditasyonları'nın, zaten gelişmekte olan transandantal felsefenin yeni bir türüne, fenomenolojiye doğru dönüşümünü doğrudan etkilediğine hatta neredeyse bu çalışmanın Yeni-Descartesçilik olarak adlandırılabilceğine işaret eden Husserl'e göre, Fenomenoloji, Descartesçi (Cartesian Philosophy) felsefenin bilinen tüm öğretisini reddetmek için, Descartesçi motiflerin radikal bir biçimlendirilmesine ihtiyaç duymuştur (Husserl, 1982:1).

Şunu belirtmek gerekir ki, Descartes'in, bilgideki açık-seçikliği, doğruluğu 'ego ile onun kendi ideleri (*idea*) ve algıları (*perceptiones*) arasındaki ilişkide görmesine karşılık Husserl, bilgideki açık-seçikliği, doğruluğu 'bilen ego ile onun tarafından bilinen şey (*res*) arasındaki ilişkide görür (Tepe, 2003: 99). Çünkü "...yalnızca doğru olarak görülecek olurlarsa, bilincin arı fenomenleri daha şimdiden şeylerin özünü kapsarlar. ...Eğer bilinç akımının öznel olarak değişmekte olan yüzleri özsel olana indirgenecek olursa, hem duyuşsal, hem de anlaksal düşünülebilir içeriğe doğrudan giriş elde edilir" (Bubner, 1993: 24).

Görüldüğü üzere, bilinçli deneyim ile işe başlamasına rağmen Husserl, bunu ruhbilimin bir araştırma nesnesi olarak ele almasından çok, bütünüyle fenomenler üzerinde yoğunlaşma olarak görür. Böylece günlük yaşantımız sırasında bilinçli deneyimlerimizin sonucu olarak bilincimizin doğal tutumunda kendiliğinden açık görünen bütün varsayımsal durumlar dışlandıktan sonra, bilinçte bulunan arı (saf) içerik betimlenebilir. Saf bilince ulaşma konusunda Husserl iki kavramdan bahseder: Epokhe (yargıyı askıda bırakma) ve indirgeme (deneyimlerin tüm öznel değişikliklerden arınmış olması). Husserl için bilincin arı (saf) fenomenleri şeylerin özünü kapsar. Dolayısıyla fenomenlerin, bir nesnenin günlük yaşantısı

içinde özneye nasıl görüldüğünü yorumlamak yerine, fenomenleri, yöntemsel olarak kendilerini çözümlemeye saf (arı) bir şekilde sunacakları yolda hazırlamak gerekir. Bunun yolu, felsefi düşünmede saf insanlar olarak olgusal anlamda değerlendirdiğimiz her şeyi görmezden gelmektir. Nesnel dünyaya ilişkin yapılacak şey, parantezlemedir (ya da indirgemedir). Böylece iç gözlem yoluyla bilincin saf içeriği üzerine yoğunlaşılır (Bubner, 1993: 22-24). Çünkü başlangıçtan itibaren **bilinç** bir şeyin bilincidir diyen Husserl'e göre, "saf fenomenin görülmesinde nesne, bilginin 'bilincin' dışında değildir; saf biçimde görülenin saltık kendi verilmişliği anlamında aynı zamanda verilmiştir" (Husserl, 1997: 69). O halde bilincin bu içeriğin dışında bir varlığa sahip olmadığını söyleyebiliriz. Bilinç bu içeriğin, yani saf biçimde görülenin, saf fenomenin bilincidir. Yaşanan bütün duygu durumlarının, deneyimlerin öznel değişikliklerden kurtulmuş "...indirmeye uğratılmış bir fenomenin verilmişliği, saltık ve kuşku taşımayan bir verilmişliktir" (Husserl, 1997: 77).

Husserl, Descartes gibi, gerçeklik hakkındaki bilgimizi sağlam bir temele oturtmak amacıyla hareket etmektedir. Fakat Descartes'tan farklı olarak o, bilincin, kendi başına nesnesiz bir zihin hali olarak var olamayacağını belirtir. Husserl şöyle der:

Her bilinç 'yönelimsel'dir. Refleksif olmayan bilinçte, biz nesnelere üzerine yöneltiliriz, onları 'kast ederiz' ve refleksiyon, bunun, form bakımından son-
suz çeşitlilikteki bütün deneyimlerin karakteristiği olan içkin bir süreç olduğunu açığa çıkarır. Bir şeyin bilincinde olmak o şeye bilinçte boş bir biçimde sahip olmak değildir. Her fenomen, analizin bireysel olarak yönelimsel, yönelimsel olarak da ilişkili öğelerin sürekli genişleyen bir sistemi olduğunu gösterdiği kendi yönelimsel yapısına sahiptir. Örneğin, bir küpün algısı, küpün görünüşündeki, onun görüldüğü bakış açılarındaki farklılıklara, buna tekabül eden perspektif farklılıklarına ve içinde bulunulan anda fiilen görülen 'ön taraf' ile görülemeyen ve dolayısıyla görelilik olarak 'belirsiz' kalan, ancak aynı ölçüde varolan olduğu varsayılan 'arka taraf' arasındaki bütün farklılıklara bağlı, sürekli çeşitliliği anlamında, çoklu ve sentezlenmiş bir yönelimi açığa çıkarır. Bu 'görünüş boyutlarının' 'akışı'yla onların sentezlenme tarzına ilişkin gözlem, her aşama ve aralığın bizatihi kendi içinde bir şeyin 'bilinci' olduğunu, yeni evrenlerin sürekli bir biçimde dâhil olmasıyla birlikte, bütünsel bilincin sentetik birliğini kaybetmediğini ve gerçekte, bir ve aynı nesnenin, bilinci

olmaya devam ettiğini gösterir. Bir fiziksel nesne orada olan bir şey olarak algılanmak durumundaysa eğer, bir algı silsilesinin yönelimsel yapısının belirli bir tipe uyması gerekir. Ve aynı nesne başka tarzlar içinde sezilir, yani imgenilir ve ya anımsanır ya da kopyalanırsa eğer, onun bütün yönelimsel formları, her ne kadar algıda olanlardan karakter bakımından değişmiş olsalar da, yeni tarzlarına uyacak şekilde yinelenir. Aynı şey psişik deneyimin her türü için geçerlidir. Yargı, değerlendirme ve arayış... bunlar bilinçte yargılara, değerlere, amaç ve araçlara sahip olma boş deneyimleri değildir, fakat benzer bir biçimde, her biri kendi tipine uyan bir yönelimsel akıştan meydana gelen deneyimlerdir (Husserl, 2010: 136-137).

Saf bilinç alanının mutlak bir varlığa sahip bir alan olduğundan daha önce söz edilmişti. Diyebiliriz ki, saf yaşantı akışına (fiziksel nesneye ait tüm yönelimsel formları ya da psişik yönelime ait tüm yönelimsel formları) girmeyen her şey, relativ varlık alanına girer. Bu varlık yalnız sezgisel olup mutlak bir varlıkla ilişkili olarak vardır. Relatif varlığın mevcudiyeti, mutlak varlık olmadan düşünülemez. Başka bir deyişle, böyle bir varlık bilince bağlıdır. Transandant varlık dünyasının mantık bakımından düşünülen bir bilince değil, aktüel bir bilince ihtiyacı vardır. Saf bilinç, kendi başına bir varlık olarak 'ilk' olandır. Aksine dünya kendi başına değil, bizim için 'ilk' olandır ve yapısı bakımından bağımsız değildir; onun mutlak varlığı yoktur, o bir 'şey' varlığıdır; 'şey'de yapısı gereği sezgisel olan, yani sadece bir bilinç tarafından görülebilen varlıktır (Mengüşoğlu, 1976:13,18). Husserl'e göre, bütün dünyayı doğal bir realite bütünü olarak kabul etmek mümkündür. Bu realite birlikleri ya da gerçek tüm bütünlükler, anlam bütünlükleridir ve anlam veren bir bilinci şart koşarlar. Bu anlamı, bilinç, her tür kuşkudan arınmış sezgisel işlemlerle kurmuştur. Kendisi, verme yoluyla meydana gelmemiş olan bilinç, her şeyden öncedir, mutlaklıktır. Bu alana, algıya dayanan araştırmalarla girmenin mümkün olduğuna işaret eden Husserl'e göre, eğer gerçek kavramı, doğal gerçeklerden, deneyin verilerinden çıkarılmış ise, o zaman dünyanın, doğanın her şeyini gerçeklerin her şeyi ile özdeşleştirmek mümkündür. Bu durumda Husserl'in kendi ifadesiyle, mutlak bir gerçek, tamamen yuvarlak bir kareyle aynıdır. İşte bu alandan elde edilecek bilgiler de en yüksek bilimsel değere sahiptir (Husserl, 1996: 159-160).

Bilincin özsel yapısını yönelimsellik olarak adlandıran Husserl'e göre,

bilgi yaşantıları bir nesneye yönelirler. Şu ya da bu türden bir nesneyle bağlantı kurar, bir şeyi kastederler. Diğer bir ifadeyle, bilincin kendinden başka bir nesne ya da şeye yönelimi söz konusudur. Buna göre, bilinç bu içeriğin bilincidir. Bu genel anlamda bilincin saf (katışıksız) öznelidir. Bu çözümleme ya da fenomenolojik indirgeme, dar anlamda 'dolaylı apaçıklığı', geniş anlamda ise, kesin olmayan her türden apaçıklığı dışarıda bırakacak şekilde anlaşılmalıdır. Bu çözümlemede esas olan ve bir yana bırakılamayacak olan apaçıklığı gerçekten gören ve tam uygun olarak kavrayan bilinçtir (Husserl, 1997: 84-85). Bu bağlamda "(h)er cogito veya bilinç durumu bir şeye göz diker ve göz dikildiği haliyle (bir eğilimin nesnesi olma haliyle) cogito kendi cogitatum'unu taşır" formülü, ego cogito değil, ego-cogito-cogitatum'dur" (Husserl, 1996: 159-160).

Her aktüel cogito'nun özü, bir şeyin bilinci olmasını içerir. ... ortak eidetik özelliklere sahip tüm yaşanmışlar, "yönelimsel yaşanmışlar"dır; bir şeyin bilincinde olmaları ölçüsünde onların bu birşey oldukları söylenir. Burada söz konusu olan koşullanmamış zorunluluk ilişkisine göre, özün içinde "a priori" olarak nüfuz etmiş şeyle birlikte, saf özler olan özlerine göre saf olarak ele alınan yaşanmışlardır. Bir yaşanmışın bir şeyin bilinci olduğu söylendiği zaman örneğin, bir düşsel yaratının, bir sanatorun düşsel yaratısı olduğu ama aynı şekilde bir algının "gerçek" nesnesinin bir algısı olduğu, bir mahkemenin ilgili bir şeyin durumunun mahkemesi v.s. olduğu söylendiği zaman, dünyanın içinde yer almış, özellikle psikolojik bağlamın içine girmiş yaşanmışın ham olgusu ele alınmış olmuyor, İde olduğu sürece ideleştirme aracılığıyla kavranmış öz, saf öz ele alınmış oluyor. Yaşamışın kendisinin özü yalnızca yaşamışın bir bilinç olmasını değil, aynı zamanda yaşamışın neyle bir bilinç olmasını ve hangi belirlenmiş veya belirlenmemiş anlamda böyle olduğunu içermektedir (Husserl, 1996: 156).

Peki, 'neden özleri incelemeliyiz?' ve 'sezginin dayanağı nedir?' sorularına verilecek cevap artık Husserl'in sistemini tam olarak kavramamızı sağlayacak önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Çünkü saf bilinç alanında araştırma nesnesi, öz'dür. İşte bu alandaki araştırma bize kesinliği sağlayacaktır. Husserl'e göre, "Öz (Eidos) yeni bir nesnedir. Bireyin sezgisi veya ampirik sezgi içinde verinin tikel bir nesne olması gibi, eidetik Sezgin'in verisi saf bir özdür. Burada, yalın dışsal bir benzerlik değil, kökten bir topluluk vardır. Özlerin sezgisi de bir sezgidir ve eidetik nesne

de bir nesnedir ‘Sezgi’nin ve ‘nesne’nin dayanışık ve bağlantılı kavramlarının bu genelleştirilmesi keyfi bir fikir değildir; şeylerin yapısı tarafından zorunlu olarak istenmiştir... Eidos, saf öz deneyim verilerinden algının, anının vs. verilerinden ama aynı zamanda tasarımılananın (fantezi) yalın verilerinden alınan sezgisel yapıdaki örneklerle açıklanmıştır. İşte bu sebepten, bir özü bizzat ve kökten bir biçimde kavramak için, ilgili ampirik sezgilerden olduğu gibi varlığa ulaşmayan ve deneyle ilgili olmayan sezgilerden, tamamen kurmaca sezgilerden yola çıkabiliriz. Herhangi uzamsal figürlerin,ezgilerin, sosyal süreçlerin, vs., görüntüsünü özgürce oluşturulum; veya deneyin, sevimlinin, sevimsizin, istemin, vs. eylemleri gibi, eylemleri kurmaca olarak kafamızda kuralım: ‘ideleştirme’ aracılığıyla, her çeşit özün içinden, ele alınan özel tipe uygun olan bir sezgiye bu eylemler dolayısıyla sahip olabiliriz” (1996: 156).

Öncelikle şunu belirtelim ki, Husserl’in ifadesiyle, boş eğilimin ancak “şeylerin kendileri”ni kavramamızı sağlayan sezgi aracılığıyla anlamı vardır. Dolayısıyla da hiçbir muhakemeyi, eğer onu apaçıklıktan yani, içinde söz konusu şeylerin ve olayların hazır buldukları deneylerden çekip çıkarmadıysak geçerli olarak kabul edemeyeceğimize işaret eden Husserl’e göre, sezgi, belli türden somut gerçekler olan ancak hiçbir şekilde bireysel varoluş içermeyen özlere dayanmaktadır. Ampirik olgudan farklı olan özlerle ilgili saf gerçekler, olaylarla ilgili en küçük bir sava sahip değillerdir (1996: 156). Bu yönüyle “özlerin sezgisi temelden verici bir eylemdir ve bu anlamda kurmacanın değil duyarlı algının benzeridir. İlkelerin ilkesiyle tasarımılanabilir hiçbir kuram bizi hataya götüremez: şöyle ki temelden verici her sezgi bilgi için meşru bir kaynaktır: bize kökten bir biçimde(‘isimsel’ gerçekliği içinde) sunulan her şey, yalnızca kendini verdiği için ama kendini verdiği için sınırları aşmadan, alınmalıdır” (1996: 157-158).

Daha önce de işaret edildiği üzere, Fenomenoloji, ön-varsayımı kabul etmez. Çünkü sorunlar, bu önceden verilmişlikten kaynaklanır ve bilgide her türden nesnenin kurulmasına (konstituion) ilişkin sorunlardır. O halde bu sorunları çözme yolundaki ilk adımda eleştirel bir tavır vardır. Bu yöntem a priori olma özelliğini sağlayan da budur. Şunu belirtelim ki, Husserl felsefesinde, fenomen sözcüğü, *görünen* ve *görünen şey* olarak iki anlama sahiptir. Bilgi fenomenolojisi bir taraftan ister etkin isterse de edilgin olsun, nesnenin, şu ya da bu şekilde kendini ortaya koyduğu, bilin-

diği görünüşlerin, göstermelerin yani bilinç edimlerinin bilimidir. Diğer taraftan da, kendini olduğu gibi gösteren nesnelere, olayların bilimidir. Fenomenoloji, bir öz araştırması olmasının yanında, değer ve değerlendirme arasındaki karşılıklı ilişkiden doğan sorunları da çözmek için geniş bir şekilde kullanma olanağı olan bir metot olarak ileri sürülür (Husserl, 1997: 44-45).

Fenomenoloji, birbirleriyle ilişkili ve bağlantılı görünmeyen nesne ve olaylar arasında bağıntılar kurmak suretiyle olayları anlaşılır hale getirecek, değer ve değerlendirmelerden dolayı pratik yaşamda ortaya çıkacak sorunları, öze inerek anlaşılır kılabilecek ve çözümler üretecek güçte bir metottur. O halde diyebiliriz ki, eğer bilimsel çözümleme gerçekten olgusal dünyanın bir açıklamasını veriyorsa ‘yaşam dünyasından’ (Lebenswelt) doğmuş demektir (Bozkurt 1995: 55).

Öyleyse, felsefe tarihi tarafından ortaya konmuş tüm problemler (metafizik, teleolojik, etik ve yargı problemi) yaşam dünyası içinde yer alırlar. Yaşam dünyası içindeki tüm şeyler de, fenomenoloji içinde bir anlam kazanırlar. Felsefe tarihi tarafından ortaya konmuş tüm problemler ve bunları birleştiren aşkın bağlar, fenomenolojinin yargıda bulunma alanı içerisinde yer bulurlar. Fenomenoloji, bu anlamda evrensel aklın hizmetindeki insanın, insana gösterdiği ilginin tümel ifadesini dile getirir. Husserl’e göre, yaşamın normlarını serimlemek isterken fenomenoloji, ‘yaşam dünyasında’ hakikatin sonsuz idesine yönlendirilmiş yeni bir bilinç akımını açığa çıkarır. Başka bir deyişle, dünyanın temellerinin bilim adamının kafasındaki yapılanmasının aksine, kesinlik taşımayan kültür ve değer dünyasında yani, ‘yaşam dünyasında’ (Lebenswelt) bulunduğunu ileri süren Husserl, her türlü kuramı kendi deyişiyle, her türlü aşkın koyumun dışarıda bırakılması ve fenomenolojik indirgeme yapılması gerekliliğine işaret eder. Bu durumda fenomenolojik indirgeme, diyebiliriz ki, ‘yaşam dünyası’nın bizdeki bilincine geri dönme, onu sorgulama anlamını kazanır. Husserl, hakikati bulma noktasında felsefede olduğu gibi yaşam dünyasında da iki tür indirgemeye işaret eder. İlk aşamadaki *Fenomenolojik indirgeme*, asıl anlamda apaçık verilmiş olmayan her şeyi dışlamaktadır. Başka bir deyişle, bu, ampirik dünyanın varlığını, insan uygarlığının tüm ürünlerini, doğa ve zihin ürünü olan her şeyi ‘devre dışı bırakmak’ demektir. Bilimsel tümevarım ve tündengelimle elde edilen hipotezlerden, olgulardan, aksiyonlar-

dan türetilen tüm gerçeklikler, geçerlilikler v.s. biryana bırakılmıştır ve sadece ‘fenomenler’ diğer bir deyişle, olaylar olarak var olmalarına izin verilmiştir. İkinci aşamada öze (*eidōs*) ilişkin olan ve ampirik unsurları ayıklamaktan ibaret *Eidetik indirgeme* vardır. Çünkü nesne ya da olay yalın değildir, komplekstir. Burada ilkin tek tek sonrasında da genel verilmişliklerden ayrılmış, her gelenek, kuram tarafından söylenen ve sadece görülene dayanan önermelerde açığa çıkan mantıksal edimler, sübjektif öğelerin, nesneyi ya da olayı görmeyi engelleyen her şeyi devre dışı bırakılmaktadır. Buradaki amaç kesinliğe ulaşmaktır. Çünkü saf açıklığı, nesneyi ya da olayı dolaysız ve saf olarak görmeye, sezgisel olarak kavramaya sahip olduğumuz yerde kesinliğe sahibizdir. Bu adımdaki indirgeme, bize saltık verilmişlik olarak yeni bir nesneyi, öz nesneyi sağlar. Böylece fenomenolojik inceleme sonucunda, nesnenin ya da olayın özünü görmemiz gerçekleşir. (Husserl, 1996: 156 ve 1997: 36-40; Bozkurt, 1990: 58-59 ve 1995: 55-56)

Öyleyse, fenomenolojik araştırmanın *yaşam dünyası* içerisinde hakiki, saf açıklığında bilgiyi arama ve bu bilgiyi insan yaşamında egemen kılmaya yönelik bir araştırma çabası olduğunu söyleyebiliriz. Elbette bu bilgi, daha mutlu bir yaşamın koşullarını oluşturmada gereklidir. ‘Daha mutlu bir yaşamın dayanakları nelerdir?’ gibi bir soru felsefe tarihi boyunca sorula gelmiş bir sorudur. Husserl, hakikatten uzaklaşıldığı saf açıklığında bir bilgiyi bulma imkânının kalmadığı, tüm felsefelerin ve bilimin kendi uydurma kavramlarıyla, bilginin ve bilmenin ne olduğunu tanımaz hale getirdikleri dünyadaki durumunu tüm açıklığıyla gözler önüne serer. Onun betimlediği bu durumda, biz yaşama temel olabilecek normları nesnel anlamda türetebilecek bir başlangıçtan uzağımız demektir. İnsan yaşamına ait normları koyabilmenin, belirleyebilmenin yolu, yaşamı, bir bütün olarak yani hem teorik hem de pratik yanıyla kavramaktan geçer. Husserl’e göre, “spekülatif bilginin amacı, insana insanca amaçlarında hizmet etmek, böylece onun dünya yaşamını olabildiğince mutlulukla biçimlendirebilmesini, bu yaşamı hastalıktan, feleğin her türlü sillesinden, çaresizlikten ve ölümden koruyabilmesini sağlamaktır.” (Husserl, 1994: 60) Ancak tüm “...pratik ilgilere sırtını çeviren ve bütün çabaların ve zamanların salt kurama ayrılmasını isteyen bir dünyayı anlama ve bilme tutkusu...(ile hareket eden)...insan dünyanın katılsız seyircisi, gözleyicisi haline gelir” (Husserl, 1994: 63).

Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe adlı eserinde Husserl, 'yaşam dünyası' kavramını işliyor. Burada yeni olan unsur, gelenek ve tarihin, fenomenolojinin kendini temellendirmesinde işin içine katılmasıdır. Onun burada temel ilgisi, insanın içinde yaşadığı ortak çevre, günlük yaşamımızın geçtiği '*yaşam dünyası*'dır. Tüm yapıp etmelerin, kültür ürünlerinin, kullanılan eşyaların, sanat yapıtlarının oluşturduğu alan olan 'yaşam dünyası'nın anlam ve içeriğini, geçmiş nesillerin bilme ve eylemelerinin uzun tarihi oluşturmaktadır. O, insanın kültür dünyasıdır. Yaşam dünyasına ve onun değişmeyen yapısına geri gitmek gerekir. Başka bir deyişle, kaynaklara, kökene geri gitmek, yukarıda da ifade edildiği üzere, indirgeme yapmak gereğine işaret eden Husserl'e göre, yaşam dünyası olgusal ve antropolojik bir gerçekliktir. Kim özneliği ve yönelimselliği anlamak istiyorsa, '*yaşam dünyası*'ni kavramak zorundadır. Bunun için de her gün içinde yaşadığımız, bizi kuşatan genel dünyanın genel yapısının araştırılması gerekir. Var olan ve var olması mümkün olan insan eylemlerinin evreni olarak yaşam dünyası, sürekli değişen, aynı zamanda kendi içindeki öznelere tarafından sürekli değişim içinde olan bir alan olarak kavranmaktadır. Ancak yaşam dünyası, tüm göreliliklerin kendisine bağlı olduğu, kendisi görelisi olmayan bir yapı taşımaktadır. Yaşam dünyası, her zaman uzam ve zaman içindeki dünya, yani nedensel bağlantıları içindeki maddi şeyler dünyasıdır ve görelidir. Bunun aksine, her yaşantı akımı, bir 'ben'e ait olmak bakımından kendi mutlak varlığını, prensipte bir imkân olarak garanti eder. Bu imkân ancak 'ben'de ve ben ile onun yaşantı akımının birbirleriyle olan karşılıklı bağlılığı bakımından vardır. Fenomenolojinin ödevi, tüm yapısal bağlantıları içinde yaşam dünyasını oluşturan varlıkların genel öz öğretisi olarak 'bir yaşam dünyası ontolojisi' geliştirmektir. (Mengüşoğlu, 1976: 16-17; Tepe, 1997: 22-24) Buraya kadar olan anlatımlarımızda Husserl fenomenolojisini genel hatlarıyla ortaya koymuş bulunmaktayız. Artık Fenomenolojinin hukuk yaklaşımına odaklanarak, bu yaklaşımın bizim yaşamımıza temel oluşturması noktasında ne vaat ettiğini ele almaya ve incelemeye çalışacağız.

Fenomenoloji ve Hukuk

Felsefeyi kesin, apaçık, değişmez bir bilim haline getirmek amacındaki Husserl'in hukuktaki amacının da benzer şekilde hukukun değişmeyen özüne inilmesi, bir hukuk ontolojisinin kurulması olduğunu söylemek

mümkündür. İnsan yaşamına ait normları, nesnel anlamda türetebilecek bir başlangıçtan hareket etmek isteyen Husserl fenomenolojisi, Hukuk bilimlerinde “...doğal hukuk öğretisiyle hukuki pozitivizm arasında bir orta yol diken ve kanunlara uygunluğu... hukuk lojizmine tabi kılmaksızın kendisinden hareketle anlayan bir hukuk temellendirmesi denemesi olarak ortaya çıktı” (Waldenfels, 2010: 120).

Şunu belirtelim ki, hukuk olgusuna, farklı okulların (idealist-realist) farklı açılardan baktıkları bir gerçektir. Hukukun özü söz konusu olduğunda bu farklı bakış açılarını, iki grup altında toplamak mümkündür: öz arayışları ya yerleşik (içkin ya da immanent) yani reel, deneysel, pozitif evrende; ya da aşkın (müteal ya da transandant) yani ideal, soyut, akılsal, pozitif üstü evrende aranmıştır. Birincisinde hukukun özü, ya insanın somut biyolojik varlığında, ya sosyo-ekonomik ilişkilerde ya da normun kendi varlığında (pozitivitesinde) aranmıştır. İkinci bakış açısına sahip gruptakiler ise, hukuku adalet idesine bağlamaktadırlar. Bu durumda adalet idesi, ya akılla bulunmakta, ya sezgi aracılığıyla bir değer olarak ortaya çıkmakta, ya da kendisini tanrısal adalet şeklinde göstermektedir. Kısaca tüm idealist türden bakış açıları olan-olması gereken ayırımına dayanmaktadır (Öktem, 2012: 75).

Fenomenoloji daha öncede belirtildiği gibi, ön-varsayımı kabul etmez. Bu bağlamda Husserl’e göre, hem doğal tutum hem de pozitif hukuk, örtülü bir sav içerir. Doğal tutum, örtülü bir sav ya da konum içerir ki, ben dünyayı *orada bulurum* ve var olarak kabul ederim. Husserl’e göre, buna dikkat edelim ya da etmeyelim, dolayısızca algıladığım cisimsel şeyler oradadırlar. Aynı şekilde canlı varlıklar, örneğin, insanlar da dolayısızca benim için oradadırlar. Bu dünya, sadece şeyler dünyası değil, aynı dolayısızlık uyarınca değerler dünyası, mal-mülk dünyası, pratik dünyadır da. Algılanan ya da doğal dünyadan yola çıkarak yaşam dünyasının temellerinin de dâhil edilmesiyle Fenomenolojik indirgeme her türden aşkınlığa, yani *‘kendindenliğe’* uygulanır. Böylece hukuk, kendi anlamını hukuk-öncesi tecrübelerden yaratır. Çünkü yaşanmışlığın, kendi kendisi tarafından sezgisi, her türlü kökensel apaçıklığın modelidir (Lyotard, 2007: 26-27; Waldenfels, 2010: 120-121).

O halde bu apaçıklık modeli ya da Fenomenolojik indirgeme, hukuk alanında, sosyal bilimlerde nasıl ortaya çıkacak? Öncelikle şunu belirtelim

ki, fenomenolojide amaç, özü ve manayı aramaktır. Böylece nedensellik bağının aşılması hedeflenir (Öktem, 2012: 72). Bu durumda fenomenolojinin hukuk yaklaşımını anlayabilmek için, genel anlamda hukuk nedir? Hukukun niteliği nedir? sorularını cevaplamak gerekir. Öncelikle “(h)ukuk bir toplum içinde yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişki ve davranışlarını düzenlemek amacını güder; bu düzenlemede kullandığı değer ve değerlendirme ölçüsü de adalettir. Kısacası, hukuk adaletli bir düzen kurmakla görevlendirilmiştir” (Aral, 2010a: 86). Hukukun niteliği nedir? sorusuna gelince, hukukun niteliğinin en iyi biçimde anlaşılmasını sağlayacak başlangıcı, hukukun fonksiyonlarının araştırılması sağlayacaktır. Çünkü doğayı, tek tek görünümelerini yeter bir nedene bağlamakla ya da indirgemekle kavramamıza rağmen, tinsel oluşumları ancak anlam ve amacından kavrama olanağı vardır. Hukuk da insan yapısı olduğu için, insanın, hukuk aracılığıyla izlediği tipik amaçları araştırmak zorunludur. Çünkü insan davranışları, dış koşullardan etkilendiği kadar, insan aklının, onun tinsel yanının ya da izlediği amaçların da dış koşulları etkilediği unutulmamalıdır. İnsanın izlediği amaçlar, diğer bir deyişle, hukukun fonksiyonları arasında düzen fikri, sosyal ihtiyaçları karşılama ve adaleti sayabiliriz. Bu bağlamda hukukun, *‘adalete yönelmiş bulunan bir toplumsal yaşam düzeni’* şeklinde tanımlanması mümkündür. Farklı toplumsal yaşamlarda, o yaşama uygun farklı hukuk yaklaşımlarının olması da çok doğaldır. O halde hukukun, değişik amaç ve eğilimlerin etkisi altında oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nihayetinde hukukun en son amacı, adaleti gerçekleştirmektir. Dolayısıyla olan-olması gereken ayrımı noktasında ele alacak olursak, var olan düzen ile olması gereken ideal düzlemdeki adalet arasında bir aykırılık, çelişki olduğu görülür (Aral, 2010 a: 15-16).

Bu çelişkiyi şöyle ifade etmek mümkündür: “Düzen bir biçimlendirmeyi gerektirir; bu ise tek tek ve somut olayların özelliklerinin ihmal edilmesi sonucunu doğurur. Oysa adalet, hakkaniyet düşüncesinin gereği, olayların özellik ayrılıklarının dikkate alınmasını buyurmakta ve bu yüzden adaletle düzen ve düzenin sağladığı hukuk güvenliği arasında açık bir aykırılık ortaya çıkmaktadır. Hukukun fonksiyonları arasındaki bu aykırılık, adaletle-sosyal ihtiyaçlara uygunluk arasında ya da düzenle-pratik amaç arasında da ortaya çıkar. Bu nedenle pratik amaca uygun ve yararlı olan her şey adaletli olmadığı gibi, adaletle uygun düşen şey de her

zaman yararlı olmak zorunda değildir. Örneğin, adam öldüren bir kimse- nin akıl hastası olması durumunda dahi cezalandırılması, korkutma aracılığı ile suçları önleme bakımından yararlı olabilir, fakat adalete aykırıdır” (Aral, 2010a: 16).

Diyebiliriz ki, düzen ve adalet arasındaki çatışmaları mutlak anlamda çözmek, ortadan kaldırmak mümkün görünmez. Fakat insanların amaçları arasında bir uyumu yakalamak temel amaçtır. Bu bağlamda nihai amacı, sosyal düzen içinde adaleti gerçekleştirmek olan hukuk, belli bir soruşturmanın konusu olmaktadır. “Hukuk hakkında yapılan soruşturmanın adı hukuk felsefesidir. Hukuk felsefesinin görevi, bir kurallar bütünü olan hukukun mahiyetini aydınlığa kavuşturmaktadır” (Öktem, 2012: 74). Bu bağlamda diyebiliriz ki, hukuk felsefesinin öncelik taşıyan üç temel sorunu vardır: Hukuk kavramının tanımı, hukuki düşünme ve anlama metodlarının analizi ve hukukun değerlendirilmesi. Bu konular doğrultusunda çalışmalar yapan düşünürler, hukukun ne olduğunu soruştururken genel felsefe ile paralellik gösterip göstermediği noktasında da bir çalışma içinde bulunmuşlardır. Örneğin, hukukun ne olduğu ya da hukukun nasıl açıklanabileceği konusundaki çalışmaları genel felsefenin ontoloji (varlık teorisi) disiplini ile paralellik gösterirken; hukuki düşünme ve anlama metodları, yani bilginin nasıl ve hangi yöntemle elde edildiği epistemoloji disiplini (bilgi teorisi) ile; hukukun değerlendirilmesine ve bu değerlendirilmenin hangi ölçüte (kriter) uygun yapılacağına ilişkin çalışmalar da etik disiplini (ahlak felsefesi) ile paralellikler gösterir (Güriz, 1987: 11).

Diyebiliriz ki, hukuk felsefesi bütüncül bir yaklaşımla özgürlük, adalet, kamu yararı, kamu düzeni, kural borç, yaptırım, yürürlük, etkinlik, zorlayıcılık, hak, güç v.b. kavramların açıklanması ve değerlendirilmesi suretiyle, toplumda istenen ideal düzene, ideal devlet yapısına uygun ilişkiler şeması kurmaya çalışır. Bu alanda çalışan düşünürlerde, doğal olarak hukuku, farklı bakış ve dünya görüşlerinden hareketle açıklamaya çalışmış olsalar da sonuçta aradıkları şey, hukukun değişmez ölçüsüdür (Aral, 2010a: 74). Benzer şekilde fenomenolojinin de aradığı şey, hukukun değişmez ölçüsüdür. Tüm izmlerin ve ideolojilerin taraflı bakışlarını, önvarsayımlarını paranteze almak suretiyle “öze” yönelen fenomenolojinin bakış açısından da fenomenlerin (nesne ya da olayların) mekanik tarzda saptanması suretiyle sonuçlar çıkarmak yetersizdir. Bu tarz sonuçların

olayların anlam ve özünü ifade etmeleri mümkün değildir. Olayların, anlam ve özünü ortaya çıkarabilmenin yolu, “olması gereken”e başvurmadan geçer. Buda deontolojiyi gerektirir. Başka bir ifadeyle, değerlere dayalı bir bakış açısından hareketle fenomenlerin değerlendirilmesi suretiyle mekanik bakış açısının sınırlandırıcılığından, kısır döngüsünden kurtularak yüksek değerlere ulaşma imkânı buluruz. “Fenomenoloji bir öz felsefesi olduğuna göre, tüm sorunlara bu açıdan bakacaktır: algılamının özü, doğanın özü, sosyo-moral bilimlerin özü, hukukun özü gibi... Varoluş içindeki bu özler, olguların eylemsel görünüşleri içinde ortaya çıkıp esas anlamı belirlemektedirler. Somut hukuksal olayların içinde bir hukuk özü mevcuttur. Hukukçunun görevi bu özü kavrayıp, hukukun esas anlamını belirlemektir. ...Evrenin tüm olgularına, bu arada hukuka bakışta aklın öncelik sahibi olduğu açıktır” (Öktem, 2012: 72).

Fenomenoloji hukukun gerçek rasyonel temellerini ararken diyebiliriz ki, hukukun biçimsel görünüşüne değil, fakat hukukun içeriğine yönelmektedir. Çünkü bilimin ‘doğru’ anlayışı ile hukuk alanındaki doğruluk ya da öze, farklı şekillerde ulaşılabilir. Bilindiği üzere, bilgi kuramsal (epistemolojik) problemin asıl ilgisi, doğru bilgi ve bilginin kaynağı meselesidir. Bilginin doğruluğu, bilginin anlamından ziyade, onu kullanan kişinin hangi bağlamda (context’de) kullandığına da bağlıdır. Doğru bilginin sağlanması ve takibi, bilimsel uygulama için hayati bir öneme sahiptir. Bilimin değeri, bilginin mutlaklığından çok (örneğin matematik ya da mantık alanında) ‘doğru’nun bilgisine ulaşıp ulaşılamadığına bağlıdır. Öte yandan bilimler, bilginin konu olduğu sahada tek değildir. Çünkü bilimlerin karşısında bilim-öncesi yaşam ve yaşamın sıradan performansı şeklinde yürüyen bir yaşam-dünyası vardır ve Luft’a göre, burada ‘*mutlak bir şekilde doğru*’ nadiyen bir tema haline gelir. Bu durumu bir örnekle açıklayan Luft’un sözleriyle söylesek;

Örneğin, bir araba kazasının olduğunu düşünün. ‘Gerçek hikâyeleri’ni birbirinden farklı insanlardan duyduğunuzu hayal edin: sürücüler, kaldırım üzerindeki bir yolcu v.s. Özellikle bazılarının menfaatleri tehlikeye girdiğinde ya da kendilerini suçlu hissettiklerinde insanlar, ‘hakikatin’, ‘tüm iddianın’, çok farklı ‘versiyonlarını’ işiteceklerdir. Bunlar ‘durumsal gerçeklerdir’ ve yargıcın görevi, burada farklı şekiller ortaya çıkan gerçeklerden ‘hakikati’ damıtmayı gerektirir ki, ‘ortada’ olan sıklıkla ima edilen, yalan olabilir. Sonuç sadece

‘gerçekten neyin olduğu’na ilişkin bir yaklaşımdır. Bu durumda ‘doğru (hakikat)’ bir ‘fikir’dir. Bu örnekte ‘doğru’, belli çıkarılara hizmet eden bir söylemin konusudur. Bu araba kazası örneğinde birbirleriyle çelişen kişilerin ‘doğru bilgi’ olduğu iddialarına rağmen ‘mutlak doğru’ yoktur. Bu durumda ne ‘hakikat’, ne de ‘bilgi’ ciddi bir şekilde ele alınmıyor. Burada gerçeklerin (hakikatin) gerekçesi tartışmalı olsa da, katı bir tarzda bilgi ve doğru hakkında konuşabileceğimiz alanlar vardır. Örneğin, pazar yerinde bir tek ‘doğru’ konudur: ürünün fiyatı. Satıcıların her gün yeni fiyat belirlemesi farklı durumlara (sezonlara) bağlıdır. Buradaki ‘doğru’ nosyonu bu durum için rölatifdir. Matematiksel kesinlikten çok uzak olmasına karşılık, yine de bu ‘gerçek (doğru)’ nosyonu bir ‘otoriteye’ ve ‘katılık’a (değişmezliğe) sahip olacak. Benzer şekilde bu doğrunun bilgisi biçimlendirilir. (Luft,2004: 201-202).

Tüm bunlar bir *takım* durumsal gerçeklikleri ifade ediyor. Değişime açık ve gerçek bilgi vermekten uzaktırlar. Bu durumda görünüş ve gerçeklik arasında bir çelişkinin olduğu görülür. Fenomenoloji, görünüş ile gerçeklik arasındaki çelişkiyi, her türden çatışmayı, bilince geri götürmek suretiyle aşmak ister. Çünkü, realizm-idealizm gibi izmlerden kaynaklanan ön-varsayımlı görüşler arasındaki çatışmayı çözme denemesi olan fenomenoloji, hem hukuk olayına ilişkin farklı görüşleri hem de hukukçunun tüm önyargılarını devre dışı bırakmak suretiyle öze ulaşmak isteyecektir. Hukuk okulları tarafından “temelde idealist-realist çatışmasına bağlı kalarak, başka bir kaynaktan yol alıp hukukun özü araştırılmıştır. Bilindiği gibi hukuk olgusu üç elemandan oluşur: norm (kaziye, kural), sosyal olgu, etik değer. Belli sosyo-ekonomik ilişkiler adalet dediğimiz etik değere uygun olarak bir norm içerisinde çözüme bağlanmaktadır. Hukuk okulları bu elemandan yalnız birine ağırlık vererek, onu ‘öz’ kabul ederek teorilerini geliştirmişlerdir” (Öktem, 2012: 76).

Öyleyse fenomenolojik hukuk yaklaşımının, hukuk olgusunun hangi elemanından hareketle ‘öz’ arayışında olduğuna bakmak gerekir. Hukukun ne olduğu ve hukuksal ontolojinin kurulabilmesinin yolu, hukukun değişmeyen özüne inilmesi, onun ne olduğunun araştırılmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, hukukun bir bilim haline gelebilmesinin ön koşulu, onun her zaman ve her yerde değişmeyen konusunun bulunmasıdır. Böylece hukukçunun çalışmaları genel-geçerliliğe sahip o konuya yönlendirilebilir. Fenomenolojik yaklaşım nasıl ki, felsefeyi apaçık, değişmez tümel bir bilim

haline getirme amacındaysa aynı şekilde hukukta da yapmak istediği şey, hukukun değişmeyen özüne inerek, hukukun ne olduğunun araştırılmasıdır. Husserl'e göre, felsefe, fenomenolojinin ta kendisidir ve dolayısıyla bütün insansal kurumlar, toplumsal sorunlar ve kültür fenomenoloji tarafından kökene ilişkin sorunlara inmek suretiyle yani, Fenomenolojik indirgeme uygulanarak aydınlığa kavuşacaktır. Fenomenoloji, hukuku felsefe ile sorgulamaktadır. Hukukun eidetik özünü araştırmak, hukuksal ontolojiyi kurmanın aşamalarını şöyle belirlemek mümkündür: İlk rastlantısal olan ayıklanarak fenomenolojik indirgeme yapılacak, hukukun anlamı ortaya çıkarılacak, sonrasında hukuka egemen olan ruh özümzenecek, en sonunda da özden manaya geçilecektir ki, anlam bir insan realitesidir; hukuk insani bir olaydır. Kısaca Husserl fenomenolojisi, tüm önvarsayımlı ideoloji ve lojileri (Naturalizm, historisizm, pozitivizm v.s.) reddetmektedir. Fenomenoloji nesnelere ve olayları, kısaca fenomenleri, safıkları içinde kavramak ister. Bu bağlamda fenomenoloji *a priori* (zorunlu) bir yaklaşımı dile getirir. Bilincimizi belirleyen ve yanlıgilara neden olan tüm önceden belirlenmişliklerden, önyargılardan (psikolojik, inançsal, sınıfsal ya da ırksal koşullandırmalardan) kendimizi arındırmak gerekir. Hukuksal hakikate ulaşmanın önünde iki engel bulunmaktadır: 1) Kamu otoritelerinin iradesinin hukuk üzerine yeterince eğilmemiş olmaları; 2) Dinsel, metafizik v.s. faktörlerin koşullamaları sonucunda hukuk yaşamında aktif rolleri olan kişilerin kötü niyetlerini saklamış olmaları (Öktem, 2012: 79-82).

Her türden önyargılar ya da sistemleştirmeler, bizim, hukuksal hakikate ulaşmamızı zorlaştırır. Fenomenoloji, hukuku, tarihi kapsamından uzak yani, her türlü ön-varsayım olmadan kavramayı, eidetik yöntem vasıtasıyla nesneye ait ihtimali teferruat taşıyan değişebilir niteliklerinin bir yana bırakılmasıyla başka bir deyişle, paranteze alınmasıyla temel yapısı, özü (*eidōs*) kendi saflığı içinde bulmaya çalışır. Bu araştırma sonucunda *norm* kavramıyla karşı karşıya gelinir. Norm, bir ölçme standardı olarak insan bilincinde yer eder (Güriz, 1987: 413). Çünkü "norm en önemli ve en indirgenemez olan, hukukun yapısını belirleyen temel elemandır" (Öktem, 2012: 101).

Bir ölçü olan norm, bize, 'olması-gereken nedir?' sorusunu sordurur. Bu bağlamda eylemlerimizi, somut olay ya da durumları "uygun" ya da

“uygun değil”, başka bir deyişle, normal ya da anormal şeklinde değerlendirilecek bu ölçü yani norm, *olması gereken* modeli gösterecektir. O halde normun anlamında, yapılması ya da yapılmaması gereken şeyin gerçekleşmeyebileceği düşüncesi içerilmektedir. Çünkü normun öngördüğü “olması-gereken”i yerine getirmesi gereken insandır ve her zaman insanın bir norma uyacağına ilişkin bir garanti de yoktur. Ancak insanın bir norma aykırı davranması o normun varlığını ortadan kaldırmaz. Örneğin, “kimseyi öldürmemelisin” biçimindeki bir norm, evrensel geçerliliğe sahip olmasına karşın, cinayetlerin şimdi de gelecekte de işleneceği gerçeğini değiştirmez. Ancak normlar, hukukta adalet değerine uygunlukları açısından bir hakikati dile getirmelerinin de ötesinde, toplumsal yaşam içerisinde ‘birey için pratik ve yol gösterici’ bir anlam taşımaktadır (Aral, 2010b: 114-115).Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta şudur: “...norm realitesi hukukun kurucu değil, düzenleyici kaynağıdır” (Öktem, 2012: 106).

Fenomenolojik yaklaşıma göre de, hukuk normları, insanın toplumsal yaşamda eylemleriyle ilgili gerçeklerin neler olduğunu somut durum ve olayların akışı içinde araştırmamızı sağlarlar. Bilindiği gibi Husserl, hem fenomen (yani nesne ya da olay) hem de süjenin saflaşarak apaçık bir biçimde ortaya çıkması için indirgemenin yapılması, yani önyargılardan, ideolojilerden arınması gerekliliğine işaret eder. Bu bağlamda hukuksal pozitivizm, fenomenolojiyle bağdaşmaz. Çünkü kökene inmeyen, sadece irade bildirimleriyle yüzeysel ve sınırlı kalan pozitivizm, öz kavramını reddetmektedir. Öyleyse normatif bir yargı, değerlendirmeyi gerektirir. Hukuk, uyulması gereken normlar sistemidir. Bu bağlamda diyebiliriz ki, her türden normatif yargı, yani insanın “normal” veya “doğru”, “anormal” veya “yanlış” olana ilişkin yargısı sırasında, değer yargısında bulunması, bir ölçüye dayanması gerekliliği ortaya çıkar. Bu bağlamda Fenomenolojik görüş, bir davranışın yapılması ya da yapılmamasına dair modelleri kapsar. Başka bir deyişle, “olması gerekeni”, norm modelinin yapısını açıklamak için kullanır. Bu “olması gerekeni” ifade eden norm, temelde bir değerlendirmeye, iyi (değerli)–kötü(değersiz) ayırımına dayanır. Husserl için, normatif bilim, iyi ve kötünün yeterlilik ve gerekliliğini inceleyen bilimdir, yoksa normları inceleyen bir bilim değildir. Başka bir deyişle, Fenomenolojik yaklaşım, “adalet” değerine odaklanır. Öyleyse normatif bir

bilim olan hukuk bilimi, adalet değerine dayanır. Adalet, ideal olanı gösterir (Öktem, 2012: 104-109; Güriz, 1987: 413).

Husserl, *Mantıksal Araştırmalar (Logical Investigations)* adlı eserinde, nasıl ki, bütün kesin bilimlerde (doğa bilimlerinde) temel yasalar varsa, yine mantık kurallarında temel bir önerme ya da yasalar varsa, hukuk normlarında da temel bir yasa 'aksiyom'un varlığına işaret eder. Hukuk alanındaki yasa da, her yasa gibi tekil ve somut gerçekliklerden kurulmuştur. Başka bir deyişle, kanunun bütün bilgisi deneyimden çıkarılır. Bütün bilgi 'deneyimle başlar' diyen Husserl'e göre, hukuka ilişkin tüm bilgilerimiz de deneyimle başlar. Ancak psikoloji alanındaki yasalar ile hukuk alanındaki normlara ilişkin bilgiyi birbirine karıştırmamak gerekir. Hukuktaki normativite olgusu, varlık nedenini ideal olan değerden alır. Yaşadığımız dünyada bir içgörüyü, sezgiyi gerektiren hukuk olgusu, bize tek tek gerçeklerden ya da öncüllerden hareketle öze ilişkin evrensel çıkarımlara, ideal yasalara ulaşmamız gerektiğini gösterir. Husserl'e göre, hukuktaki normativite olgusu, ideal yasaları bulma amacındadır. Geçmişteki kanıtlar, bu ideal yasaların, veraset ya da birlikte yaşama gibi gerçeklere izin verdiği ve belirleyici olduğunu göstermektedir. Öyleyse normativite olgusu, temelini ideal olan 'değer'den almaktadır. Bu değer, hukuk alanında 'adalet'tir (Husserl, 2002: 39-43).

Fenomenolojik yaklaşımda, değerler 'saf aşkınlığa' sahip değildir. Pozitif hukuku oluşturan maddesel veriler, hukuksal değerler, kökenini bu evrendeki insanın yaşam dünyasından, insanın bireysel, toplumsal, akli ve vicdani verileri içinde bulurlar. Öyleyse toplumsal ilişkilerin, yaşamın olmadığı yerde hukuktan söz edilemez. Sosyal olgu sorununu adalet ile birlikte ele alan ve adalete ağırlık veren Fenomenolojik yaklaşıma göre, toplumu bireyden hareketle incelemek mümkündür. Öktem'e göre, Husserl, bir "değer" idesinden açıkça söz etmemiş olsa da, ona göre, anlam ve değer, insanın tecrübelerini elde ettiği *yaşam dünyasına* yönelimi içinde mevcuttur. Değer ve adalet olgusal bir dünyada yaşayan insanın belli amaçlara yönelik "yönelimsel davranışları" sonucunda anlam kazanır. Başka bir deyişle, toplumu bireyden hareketle anlamak, incelemek gerekir. Burada sübjektif bir bakışın egemen olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü bireyin objektivitesini onunla aynı şeyleri hisseden başkaları, "başka benler" sağlayacaktır. Öktem'in aktarımıyla Husserl'e göre, *'bilmeyi ve*

tanımayı isteyen varlıklar yönelime sahiptir. Aşkın bilinç, nesnenin özünü kavramak için nesneye yönelir, bu arada sadece somut varlıklar değil, her türlü kavram da incelenecektir. Hukukta da bir yönelimsellik mevcuttur. Buradaki yönelimsellikle tutku, ideoloji, koşullanma gibi nedensel durumlar ayıklanır ve öze dayalı bir varoluş ortaya çıkar. Yönelimsellik, bir amaç izlenmesi bakımından, teleolojiye ve deontolojiye olanak verir. Ancak şunu belirtelim ki, sosyal yaşamın mantığı ve geometrisi olan hukukun, sosyal realite içerisinde ele alınması zorunludur. Çünkü hukuk, belirli ilkeler doğrultusunda, reel yaşamın koşullarına göre biçimlenmektedir. Ancak Fenomenoloji olaylarla değil, ancak olayların felsefi temelleri (öz) ile ilgilenir. Felsefi anlamda fenomenoloji hukuka bakışında, olaylara bağımlı değilse bile, olaylara bağlı kalacaktır. Özbilgen'in ifadesiyle, fenomenoloji, hukuk olaylar ile değil, fakat hukuk fenomeni ile ilgilidir ve değişen hukukların yanısıra, değişmeyen hukukları inceleme konusu yapar. Hukuk alanında birtakım transformasyon ve mutasyonlar olabilir, bu durumda fenomenolojinin aradığı, farklı durumsal gerçekliklerde ortaya çıkan şeyler değil, bütün bunlarda değişmeden kalan şeylerdir. Diğer bir ifadeyle, asıl olan hukuk idesi değil; hukuk fenomenidir ve işte Fenomenolojiyi hukukun sosyal realitesi ile uğraşmaya götüren de budur. *A priori* kavramı artık klasik anlamıyla tanımlanmaz. Değer-olgu düalitesinden doğan *apriori* hukukun doğasını açığa çıkarmayı ve kesin, apaçık, kuşku duyulmaz bir hukuk bilimi anlayışını geliştirmek isteyen fenomenoloji, hukuksal olanı, sosyal yaşamın soyut-statik organizasyonu içinde değil de, somut-dinamik yapısı içinde aramayı amaçlamaktadır. Bu da, değer, kavram ve olgusu idealar evrenindeki *paradigmaları* (ilksel değer örneklerini) anımsayıp, taklit etmek suretiyle bu evrendeki ilişkilerimizi düzenlediğimiz Platoncu tutumdan farklı olarak hukukun, sonsuz (ebedi) özünün peşinde koşmamak anlamına gelir. Bu bağlamda Fenomenoloji, saf idealizmden uzaklaşmak suretiyle, Aristotelesçi realizme yaklaşmaktadır. Anlam, değer, manevi oluşların tümü bu evrendeki somut insan ilişkileri içerisinde güncellik kazanabilirler. Örneğin, mülkiyet kavramının bireyci anlayıştan sosyal anlayışa doğru dönüşümü ya da rüşt yaşının muhafazakar yada evrimci akımların iktidarda olmalarına bağlı olarak alçalıp yükselmesi gibi (Öktem, 2012: 92-110; Özbilgen, 1979-81: 632-633, 636- 637).

Özbilgen'e göre, hukuk, hem deneye ve hem de değerler ufkuna yö-

neliktir. Bu bakımdandır ki, pozitif hukukun realist ya da idealist şemalar ışığında tek yönden incelenmesi başarısızlığa mahkûmdur. Hukuk, reele ilişkin bir fenomendir. Ancak bu reel, insansal ideali başka bir deyişle, hukukun bir değerlendirme düzeni olduğu gerçeğini dışlamaz. Hukuk fenomeninin saptanması sırasında yapılması gereken, hukuku, her çeşit metafizik belirlenimden ayırıştırmak suretiyle hukukun kritik analizini yapmak ki, bu Kant'ın transandantal mantığı ile özdeş anlamdadır. Sonuçta biz, dönüp dolaşım insana dayanmak zorundayız. Fenomenolojinin değeri de işte burada, insani konularda insana dayanırlığın doğallığında açığa çıkmaktadır (Özbilgen, (1979-81): 639-641). Görülen o ki, bu gibi somut durumlarda hukukun özünün açığa çıkması, bu somut durumlara yönelen bir egonun varlığıyla mümkündür. Burada bir bilinen nesne ve bilen bir özne vardır. “Yönelimsellik yaşamın düşünsel bilincidir. Bilinçsiz olan hayvanların ve hareketsiz varlıkların hukuku olamaz. E. Husserl'e göre, hukuksal düşünce bilincin yönelimselliğinde ortaya çıkar. Hukuk senteze yönelen bir yapı olup deneyin olduğu gibi alınması değil, onun düzenlenip yeniden oluşturulmasıdır. Hukuk doğal, içgüdüsel atılımları frenleyerek normalite ve stabilite sağlar; doğalın içine mantık getirir, düzeni kurar. Hukuk dışında insan bir sürüdür. Hukuk deneyimler içine giren yönelimsel bilinçtir, *logostur*. Hukukun ilk kaynağı, düzen arayan insanlığın olaylara aşkın bilincidir”(Öktem, 2012: 93).

Buradan da anlaşıldığı üzere, Fenomenoloji, bilgi kuramının klasik çatışması olan bilginin kökeninin sadece nesne ya da özneye bağlanması sorununa uzlaştırmacı bir çözüm denemesi olarak karşımıza çıkar. Bu ise, hukukun nasıl anlaşılması gerektiğine dair önemli bir başlangıç noktasını gösterir. Farklı fenomenolojik kavrayışlar var olmakla birlikte Husserlci fenomenoloji, mantıkla iç içe görünen psikolojiyi dışarıda tutmaya çalıştığı gibi, teknik öğeleri de aynı şekilde hukukun dışında tutmaya çalışmıştır. Böylece kuramsal alana dayandırarak, hukuku, bu iki alanı da aşan fenomenolojik alana yerleştirmiştir. Mantıksal açıdan fenomenolojik değerlendirmenin takip ettiği bu aşamaları; I) Anlam kategorilerini ortaya koymak; II) Anlam örgüsünün formunu belirlemek; III) Anlam modifikasyonunun temel formlarını saptamak; IV) Salt dilsel ve anlam bilimsel kategorileri ortaya çıkarmak; V) Anlamışlemlerinin eski anlamlarına dayanarak yeni anlamlar oluşturulması açısından, anlam formlarını bulmak;

VI) Temel formların kapalı bir sistemini oluşturmak şeklinde ortaya koyabiliriz (Işıқтаç, 2010: 371).

Mantıksal açıdan hakikate ulaşmak için takip edilen bu süreç, aynen hukukun özüne ulaşmak için hukuksal araştırma alanına da uygulanabilir. Bu durumda “soru ‘hukukun özü nasıl kavranabilir ve bu öz pozitif hukuka nasıl yansır?’ biçimine dönüşür. Felsefede olduğu gibi, her tür önyargıdan arındırılmış bir indirgeme hukuk için de yapılacaktır. Hukuka ilişkin indirgeme, bizi düzen ve insana saygı kavramlarına ulaştırır. Düzen ve insana saygı hukuksal düşüncenin temel öncülleridir ve yasalar anlamlarını bu öncüllerde bulurlar. Bu, hukukun nesnesine ilişkin bir indirgeme olup, dikkati hukukun norm boyutuna dolayısıyla da normlar hiyerarşisine çeker. Bir de hukukun öznesine ilişkin indirgeme yapılacaktır. Bu aşamada hem hukukta hem de hukuka yönelen bilinçte bir saflaştırma yapılacaktır. Bu iki yönlü saflaştırma ilesalt rasyonel ve mantıksal öze ulaşma olanağı doğacaktır” (Işıқтаç, 2010; s.371).

Başlangıçta Husserl’in ideali, kesin bir bilim olarak felsefeyi, psikolojinin tüm belirlenimlerinden soyutlamak suretiyle tüm bilimlerin temeli haline getirmektir. Bu isteğinin bir yansıması olarak, hukuk alanında da değişmeyen, vazgeçilemeyen öğesini özünü (*eidós*) ortaya çıkarmak suretiyle hukuku, tüm bilimlerin ideali olan objektiflik ve kesinliğe sahip bir bilim haline getirmek istediğini söyleyebiliriz. Nesneye ilişkin kesinlik, her şeyden önce özneye ilişkin bir indirgemeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü Husserl’e göre, öz, sezgi aracılığıyla kavranır ve hiçbir bireysel varoluşun durumunu içermemesi demektir. Başka bir deyişle, nesnenin özüne ulaşmayı engelleyen tüm olguları, akıldışılığı Husserl’in kendi deyimiyile, ontik (günlük varoluşu içinde ele alınan varlıkların niteliklerini) düzende devre dışı bırakmak, anlam verici bir bilinci, tarafsız bir bakışı gerektirir. Husserl’in sözleriyle, “(d)ünyanın kendisi tam varlığına ancak, mutlak bilinci anlamın verilmesi için zemin olarak varsayan belirli bir anlam biçimi altında sahip olabilir” (Husserl, 1996: 160)

Diyebiliriz ki, Husserl için, hem nesneye hem de özneye ilişkin indirgeme ya da saflaşma, hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü temel norm yani, düzenleyici kaynak, bir irade olduğunda keyfilik kaçınılmazdır. Öyleyse keyfilğin bertaraf edilmesi, sağlam, apaçık, kuşku götürmez, tarafsız, objektif bir öz ve ilke tespiti büyük önem taşır. Bu durumda zor olsa

da sadece hukuktaki değil, insandaki önyargıların devre dışı bırakılması ile hukuksal hakikate ulaşmak mümkün olacaktır. ‘Hukukun amacı nedir?’ gibi bir soruya da bu bağlamda *insan* ve insan için varolan düzende *adalet*-tir cevabı verilecektir. Öyleyse hukukun özünü adalete bağlayan yorumuyla fenomenolojinin, doğal hukuk anlayışına yaklaştığını ve hukuk alanında da insan değerinden hareket edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hukukun özünü arayan ve öz sorununa “değer açısından bakan doğal hukukun öz arayışları, adalet idesinden kaynaklanır. İdealist doğal hukuk, bütün hukuk düzenini, hak ve özgürlükleri adalet değerine bağlar. Hukukun özü adalettir. Adalet, insanlara doğuştan vazgeçilmez, devredilmez haklar sağlar. Adalet özünü yansıtmayan kural hukuk değildir, baskıdır, şiddettir, katı kurallar sistemidir” (Öktem, 2012: 78). Öktem’e göre, XIX. ve XX. Yüzyılın kozal-pozitivist zihniyetine bir tepki olarak felsefesini aklın ve onun bulduğu sarsılmaz ilkelerin temelleri üzerine kuran Husserl, yüzyılın başlarında Doğal Hukukun yeniden doğuşunun felsefi temellerini oluşturan düşünürdür. Hem Doğal Hukukun yeniden doğuşu hem de fenomenoloji, realizm içinde bir idealizmdir. İnsana saygı, akıl, özgürlük, eşitlik her iki okulun da temel ilkeleridir. Ayrıca fenomenoloji, Doğal Hukuk gibi volontarizm (iradecilik) ve hukuksal pozitivizme karşıdır. İnsan değerinden hareket eden fenomenolojinin, bu bağlamda, hukukun özünü insanda aradığını söylemek yanlış olmaz. Amaç insan ve onun mutluluğudur. Hukuk, insan bilincinin yönelimselliği ile deneyin bileşiminden çıkmakta ve tekrar insana yönelmektedir. İnsana bağlı olma anlamında, siyasal yönetimlerin çoğu farklı olsa da, adaleti içeriklendirirken (ister dağıtıcı, ister denkleştirici olsun), hukuk evreninin çatısını oluşturan temel ilkelere anayasalarında yer vermek durumunda oldukları bir gerçektir. Çünkü siyasal yönetimlerin meşruiyeti, adaletin (nasıl içeriklendirilmiş olurlarsa olsunlar) getirdiği eşitlik anlayışlarına, yasa önünde eşitlik, fırsat eşitliği, kamu görevine katılmada eşitlik v.s. ilkelerine anayasalarında yer vermelerine bağlıdır. Öyleyse bu ilkeler, hukuk düzenlerinin *a priori* temel koşullarıdır. Hukuk düzenlerini yönlendiren ve yapısı gereği temel ilkeler olan eşitlik ve özgürlük adaletin gereğidir (2012: 96, 118-119).

Doğal hukuk ve doğal haklar ilişkisi daha kapsamlı başka bir çalışmanın konusudur ve burada uzun uzun üzerinde duracak değiliz. Ancak şunu belirtelim ki, doğal hukuk ve doğal haklar geleneği, her yerde ve her za-

manda geçerli evrensel ve objektif temel ilke ya da normlar olduğu, dolayısıyla insanların devredilmez, dokunulamaz doğal haklara sahip olduğu ilkesi evrensellik iddiası taşıır. Doğal hukuk, genel olarak doğrunun ve yanlışın nihai ölçüsü, insan için iyi hayatın ne olduğunun bir şemasını veren bir şablon, insanın insan doğasından türettiği haklar bütünü ya da haklar hukuku olarak tanımlanmaktadır. Doğal hukuk, insan davranışlarını konu alır ve fiziki bir fenomene gönderimde bulunan bir kavram değildir. Başka bir deyişle, doğayla değil, etik, siyaset ve hukukla ilgilenir. Doğal hukuk geleneği, konusunda çok farklı bakış açılarından hareketle, farklı iddia ve değerlere kaynaklık etmiş olsa da (doğal hukuk dönemine göre, muhafazakârlığın meşrulaştırılmasını sağlamış, varolan kurumlar için bir mihenk taşı olmuş ya da devrimci bir kimlik kazanmış) en genel anlamda, insanın nasıl davrandığını değil, nasıl davranması gerektiğini (ought) gösterir. İnsan kendi arzularının, *keyfî* tercihlerinin peşinden gidemez. Doğru olanı yapmak ve yanlış olandan kaçınmak konusunda ahlaken sorumludur. Bu sorumluluk ve yüklenmiş ödev fikri, ödevi yükleyen (amaca yönelmiş doğal düzenin hem ilk nedeni hem de nihai hedefi durumundaki Tanrı) metafizik ya da doğaüstü bir güce ve kural koyucuya bir göndermede bulunur. Görülen o ki, zorunlu metafizik göndermeler taşıyan teolojik, hiyerarşik ve teleolojik bir yaklaşımla ele alınan ve insan doğasından hareket eden Klasik Doğal Hukuk doktrinine, gerçekte *seküler* olduğu iddiası ile bilimsellik görüntüsü verilmeye çalışıldığında dahi bu teorinin, içsel tutarlılığının ve felsefi zemininin kaygan oluşundan kaynaklanan bir risk ile karşı karşıya kalırız (Uslu, 2011: 38-43, 177-178).

Şunu belirtelim ki, Husserl'e yöneltilen en önemli eleştiri, onun etik alanı ihmal ettiğidir. Hâlbuki değerler, öznel anlamda istenmenin ötesinde bir bağımsızlığa ve *apriori* hiyerarşi düzenine sahiptirler. Dolayısıyla da, ahlak alanında olduğu gibi hukuk alanında da hukuk ilkelerinin taşıyıcısı olurlar ve yasa koyucu bu değerlere bağlı çalışır. Günümüzde doğal hukukun, pozitif hukukun yerini alması mümkün görünmez. Doğal hukuktan hareketle hukuk normları oluşturulamaz. Ancak Özlem'e göre, iki bin yıllık doğal hukuk anlayışından günümüze kalan en önemli kazanım Kant'ın hukuk problematiğini insan değerinden hareket eden etik bir kavrayışla ele almış olmasıdır. Kant, siyasal bir sistemin ilkelerini, insanın tek akıl sahibi bir varlık olarak kendi başına nihai bir amaç, bir kişi olması

gerçeğinden hareketle toplumu da bir amaçlar krallığı olarak gören ve bütün insanlara bir amaç olarak muamele edilmesini öngören deontolojik bir ilkeden (kategorik emperatif) çıkarırsar. (Özlem, 2001: 437-438) Kant, kategorik emperatifi şöyle tanımlamaktadır: “Ancak, aynı zamanda genel bir kanun olmasını isteyebileceğin maxim’e göre hareket et.” (1995: 38).

Bu ilkeyi sanırız şöyle anlamak gerekir: Bir insan kendi başına bir değerdir ve insanı insan yapan temel şey, onun otonom olması yani, kendisi için kurallar koyup, bu kurallara uymayı taahhüt etmesidir. Diğer bir deyişle, onun ahlaksal bir kişi olabilmeyi deneyebilmesidir. Ahlak, her kişinin hür olduğu ve akıl sahibi bulunduğu varsayımından hareket eder. Kategorik emperatifin konusu olan ahlak emrinin a priori niteliğe sahip olduğunu ve deneyle ilgisi bulunmadığını ve kategorik emperatifin somut bir davranış kuralı vermediğini kabul eden Kant için, kategorik emperatif insan aklının davranış kuralları belirtmesinde yol gösterici bir prensiptir. Ahlak alanından yani, ‘olması gereken’den hareketle, hukuk normları türetilemez. Bireysel tutum ve kavrayışların, herkesi bağlayıcı bir ampirik geçerlilik taşımayacağı gerçekse de, bireyleri ahlaksal kişi olarak görmeyip, onları birer obje sayan başka bir ifadeyle, bireyleri, başka kişi ya da toplumun isteklerine feda eden, bir araç konumuna düşüren bir anlayışla yapılmış hukuk normlarının bağlayıcı olamayacağı da açıktır. İnsanların sadece bir araç değil aynı zamanda bir amaç olduğu görüşünü dile getiren Kant felsefesinde, özgürlüğün, üstün bir değer olarak ele alındığını ve Kant’ın doğal haklar temelinde doğal hukuk anlayışına başvurduğunu görürüz. (Özlem, 2001: 437-438; Güriz, 1987: 218-219).

Her türlü varsayım ve metafizikleştiren sisteme karşı olan ve bilginin her alanda kesinliğini arayan, bu bağlamda fenomenlerden hareket etmek isteyen ve başlangıçta ‘*olması gereken*’e karşı kayıtsız kalan Husserl fenomenolojisinin, içine düştüğü idealizmden dolayı, hem fenomenolojiyi hem de fenomen kavramını değiştirmiş olması eleştiri konusu olmuştur. Reel olan ile ideal olan arasında bir köprü kurma amacındaki Husserl’in fenomenolojisi, ‘olan’ ve ‘olması gereken’ arasındaki bağın kavranamaz olduğu gerçeğinden hareketle mutlak bilginin sadece saf bilinç alanında elde edildiğini ileri sürmekle sadece ‘genel olanın’ tasvirini yapan, genellikleri gösteren ve bunu da mutlaklaştıran bir yapıya dönüştü (Mengüşoğlu, 1976: 29). Değerleri ihmal etmesine rağmen diyebiliriz ki, sadece ampirik ve

tasvir edici öncüllerden normatif ilke ve buyrukların türetilmeyeceği gerçeğini farketmiş olduğunu söyleyebileceğimiz Husserl, bilinci, her tür kesinliğin temeli yapmakla, Kantçı bağlamda insanı ve insanın değerini temele alan bir yaklaşımı benimsemiştir. Daha önce ifade edildiği gibi, idealist doğal hukuk, bütün hukuk düzenini, hak ve özgürlükleri adalet değerine bağlar. Hukukun özü adalettir. Ancak “...pozitif hukukun doğruluğunu sağlayacak hiçbir doğal hukuk yoktur; ama bir pozitif hukukun geçerliliği, sadece devletin yaptırımcı gücüne dayanmaz; hatta daha çok ahlaksal kişiler olabilmiş yurttaşların özgür ve sorumlu onaylarına da dayanır. İşte bu sınır, pozitif hukukun bağlayıcılık değerinin de aşıldığı yerdir” (Özlem, 2001: 437-438).

Daha önce de işaret edildiği üzere, hukukun özünün ne olduğunun yorumlanmasında farklı bakış açılarından kaynaklanan bir güçlük vardır. Sorunun karmaşıklığı hukuk felsefesi okullarına da yansımış; özü normda, sosyal olguda, etik değerde veya ikisinde ya da hepsinde birden arama girişimleri sırasında her okul fenomenolojik indirgemenin belli bir aşamasında kalmıştır ki, bu da saf bir indirgemenin yapılmasının güçlüğünün kanıtıdır (Öktem, 2012: 95-96).

O halde buradaki asıl sorun ve yöneltilebilecek temel eleştiri, bu saflaştırmanın başka bir deyişle, hem özneye hem de nesneye ilişkin indirgemenin nasıl yapılacağı ve ne derecede saflaşma olacağı ya da indirgemenin gerçek anlamda yapıp yapılamayacağı meselesidir. Hem nesneye hem de özneye ilişkin bu indirgemenin ve sonucunda ulaşılmak istenen özün, herkes tarafından kabul edilecek ölçüde son sınırına, en saf haline ulaşmaması durumunda farklı türden yorumlarla mı karşılaşırız? Farklı türden yorumlar çokluğu kaçınılmaz mıdır? Hukuk açısından baktığımızda önyargıların, ideolojik ve kültürel belirlemelerin sıfırlanması belki mümkün olmayacak ancak, farklı yorumlar yine de adalet idesine yönelecek, bireyin eşitliği ve özgürlüğü anlayışına dayalı adaletin, diğer bir deyişle, hukuk idesinin somut şekliyle pozitif hukukun içine yerleştirilmesi, yasa koyucunun kaçınmayacağı bir görev olacaktır.

Husserl felsefesi bakımından ele alındığında hem nesneye hem de özneye ilişkin indirgemenin bize öze ait kesin apaçık bilgiyi verebileceği kuşkulu görünüyor. Buradaki çelişkinin, sezgi ile eğilim arasında olduğuna işaret eden Berger'e göre, Husserl, yavaş yavaş garanti apaçıklığa güvenini

yitirmekte ve varolan apaçıklığa yönelmektedir. Öze ait bilginin kesinliğinin sezgiye bağlanması bir yanılısamadır. Çünkü sezginin içinde, mantığa gerekli olan ve 'ona zorunluluk ve evrensellik hatta kesinlik sağlayacak bir şeyi' bulamayız. Öte yandan yaşam dünyası içinde topladığımız niteliklerin tutarlılığından da tam olarak hiçbir zaman emin olamayız. Duyarlı şeylerde refleksiyon yapmazsak, özlerin içindeki hatta cogito'nun içindeki Mutlak'a ulaşamayız. Bu durumda özler muhtemel, aşkınsal ego yönelimsel kalırlar (Berger,1996: 161-162). Husserl'in, felsefede anlamları aydınlatmak için bir çabanın varlığını görerek felsefi araştırmanın en derin özelliğini gördüğüne işaret eden Berger'e göre, "(b)u önceden her metafiziği reddetmek değildir, çünkü anlam varoluştan daha geniştir. Filozofun bilinçlilik tutkusu vardır: yalnızca bu tutkunun hiçbir zaman tatmin olmayacağını ve bunun neden böyle olduğunu anlaması gerekir: bilginin kendi koşulları vardır (Berger,1996: 162).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, başlangıçta belirlediği amaçlardan sapmış olsa da tüm eleştirilere rağmen, hem genel felsefesinde hem de hukuk yaklaşımında, bireye vurgu yapan, birey hak ve özgürlükleri temelinde bir siyasal yapılanmaya işaret etmesi bakımından Husserl fenomenolojisinin değeri inkâr edilemez.

Kaynaklar

- Aral, V. (2010). *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*. İstanbul: Legal Kitabevi.
- Aral, V. (2010). *Tek ve Bağımsız Hukuk*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Berger, G. (1996). Fenomenolojinin Sınırları (çev. M. M. Yakuboğlu). *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler* (haz. A. Cuveillier). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bozkurt, N. (1990). *Çağdaş Felsefeden Kesitler*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Bozkurt, N. (1995). 20. *Yüzyıl Felsefe Akımları: Yorumlar ve Eleştiriler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bubner, R. (1993). *Modern Alman Felsefesi* (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, A. (2015). Varoluş Felsefesi ya da Varoluşçuluk Nedir? *Varoluş Filozofları* (ed. A. Çüçen). İstanbul: Sentez Yayınları.

- Esenyel, A. (2015). Fenomenolojiden Varoluşa. *Varoluş Filozofları* (ed. A. Çüçen). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Güriz, A. (1987). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Husserl, E. (1927). Phenomenology. Edmund Husserl's Article for the *Encyclopedia Britannica*.
- Husserl, E. (1982). *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology* (trans. D. Cairns). Boston & London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe* (çev. Ö. Sözer). İstanbul: Afa Yayınları.
- Husserl, E. (1996). Fenomenoloji (çev. M. M. Yakuboğlu). *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler* (haz. A. Cuveillier). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Husserl, E. (2002). *The Shorter Logical Investigations* (trans. J. N. Findlay). London & New York: Taylor & Francis, e-Library.
- Husserl, E. (2007). *Kesin Bilim Olarak Felsefe* (çev. A. Kaygı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Husserl, E. (2010). Fenomenoloji (çev. D. Küçükalp). *Husserl* (haz. K. Küçükalp). İstanbul: Say Yayınları.
- Husserl, E. (1997). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (çev. H. Tepe). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Işıқтаç, Y. (2010). *Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (çev. İ. Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Luft, S. (2004). *Husserl's Theory of the Phenomenological Reduction: Between Life-World and Cartesianism*. Marquette University: e-Publication@ Marquette.
- Liotard, J. F. (2007). *Fenomenoloji* (çev. İ. Birkan). Ankara: Dost Kitabevi.
- Mengüşoğlu, T. (1976). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Öktem, N. (2012). *Fenomenoloji ve Hukuk*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbilgen, T. (1979-81). Hukukun Fenomenolojisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XLV-XLVII (1-4).
- Özlem, D. (2001). *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Tepe, H. (1997). Giriş. Husserl. *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. (çev. H. Tepe). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tepe, H. (2003). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Uslu, C. (2011). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Waldenfels, B. (2010). *Fenomenolojiye Giriş* (çev. M. Keskin). İstanbul: Avesta Yayınları.

Öz: Kıta felsefesinin önemli akım ya da geleneklerinin başında fenomenolojik gelenek gelir. Bilince bazı özel tekniklerle bağlanıldığına, öze ait kesin bir bilgiye doğrudan ulaşma imkânı olduğunu savunan bu gelenek içindeki filozoflar, bilinci, felsefi araştırmanın asli konusu olarak ele alırlar. Var olan şeylerin birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde olduklarını savunan fenomenologlar, felsefelerini 'yaşam dünyası'na, başka bir deyişle, deneyim dünyasına dayandırmışlardır. Fenomenolojik yaklaşıma göre, hukuk normları, insanın toplumsal yaşamda eylemleriyle ilgili gerçeklerin neler olduğunu somut durum ve olayların akışı içinde araştırmamızı sağlar. Bu çalışmamızda felsefede kesinliği, şeylere (fenomenlere) geri dönmekte gören Husserl fenomenolojisini ortaya koymak suretiyle, insandan hareket eden fenomenolojik hukuk yaklaşımını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, öz, saf bilinç, fenomenolojik indirgeme, epoche.

